

Venn
Avskrift.

Fornminnen upptecknade och delvis undersökta
i Kimito och Hiitis skär sommaren 1886.

af Volter Högman.

I n n e h å l l

I

Förteckning öfver grafkummel
Om "jättegrytor", hällristningar
"jungfrudanser" och "ryssugnar".

II

Undersökta grafkummel.

III

Slutsatser angående nationalitets
förhållandena på grund af namn
och sägner, samt något om folklifvet.

IV

Kyrkliga minnen.

V.

Kultur föremål och fornfynd.

I

Kimito är en ganska vidsträkt ö i sydvästra Finland och omfattar i ecclesiastikt hänseende hufvudsakligaste och största delen af Kimito socken landet samt kapellerna Dragsfjärd, Vestanfjärd och Angelniemi ¹⁾, af hvilka de två först nämnda höra till Kimito, Angelniemi till Uskela.

Hiitis skär, kallats ännu 1777 Kyrckosunds skär, också ett kapell under Kimito, utgöres av en några mil omfattande ögrupp, belägen söder om Kimito, ute i hafvet. Detta område utgör ett helt för sig till följe af dess af hafvet kringflutna läge.

I de angifna trakterna är jord naturen börgig nästan endast åsträckningar bilda dalsänkningar, de enda som utgöra brukbar jord och äro odlade. I en grå forntid synes dessa ögonskenligen ha varit överflutna af vatten så Kimito landet tydligen varit deladt i flera delar, hvilka sedermera genom tillandning bilda ett helt. Äfven finner man flere städes jordytan bestå af svallgrus, detta är isynnerhet fallet med Hiitis skär.

Minnen och lämningar som vittna om en urtida bosättning finnes i dessa trakter en stor myckenhet. Dock äro de ej omväxlande, utan af enahanda slag och utgöras af graf kummel, varierande till sin storlek samt företrädesvis af rund form. Dessa förekomma ofta två och tre tillochmed fyra stycken i en klunga, men äfven

---

1) Undersökt arkeologiskt af mag. Hj. Appelgrén.

enstaka. De flesta äro uppförda på höjder från hvilka är vacker och vidsträkt ja ofta riktigt hänförande utsigt.

Den förvånansvärda storlek många af dem ha bestående af stora stenar uppstaplade på höga bärgs höjder tala för, att det ej kunnat vara en altför fåtalig folkgrupp, som kunnat åstadkomma dylikt. Betecknande för dem är äfven, att de företrädesvis följa åsträckningar eller dalsänkningar, som tydligen förr öfverflutits af vatten.

På hela området finnes ej en enda slottslämning, men själfva naturen är så danad, att den genom sina bärg bildar ändamålsenliga försvars positioner.

I Hiitis finnes visserligen lämningar på en ö, som äro olika öfriga i trakten förekommande, men torde dock ej varit någon befästning, utan en begravningsplats (Kalmisto). I ifrågavarande finnes på flere ställen äfven höga bärg mer eller mindre vidsträckta stenref, som af befolkningen kallas för "jeta" "jitu" eller "jett kast", samma benämning de gifva åt graf kumlen, men som dock ej äro händers värk, utan geologiska företeelser.

Kimito socken landet är det rikaste på kummel. Dessa finnas mest i midten och mellersta delen af landet emedan i dessa trakter varit de mesta vattendrag; dock finnas några äfven vid kusten, men vid ställen, där någon å har sitt utflöde i sjön.

Om vi taga i betraktande nordranden, ha vi först Kihla och Gjölpo byar; dessa ha ingendera något anmärkningsvärt i arkeologiskt hänseende. Väster om vägen mellan

dessa byar finnes visserligen en massa stenar på ett bärg (hör till Sapalahti, Angelniemi). Stället omtalas såsom en "kiviaidan ympäröimä tarha", men utgör endast en mellan och emot tvänne klipp väggar hopad oregelbunden stenmassa, som vid den yttersta randen bildar en svallvåglik upphöjning; äfven den däromkring varande jord ytan oaktat mossbelupen och träd bevuxen utgjorde fortsättningsvis svallvågslika afsatser bestående af svallgrus. Stället är betydelselöst. Utom detta sades i Sapalahti finnas tvänne små kummel, men jag tog ej närmare reda på dessa, då trakten redan sommarn förut blifvit arkeologiskt undersökt.

Berga nv. om byn på Westergårds mark ungefär 40 meter från landsvägen i jetukast skogen vid en stig, som leder till Kihla, finnes ett kummel så gott som orördt, rundt till formen, består af små sten, mest sådana som $1/2$ och $1/3$ människohufvuden. Kumlets diameter ungefär 9 meter höjd 75 centim.

Mainiemi by. Där finnes inga kummel. Men på Wästergårds ägor finnes en kulle, som nyligen blifvit upptagen till åker, hvori har anträffatts bränd sten, liknande dem, som finnas i en riugn; jord är nu jämnadt däröfver, men stenlagret har ej blifvit genombrutet. - Andra lämningar från forna tider sades ej finnas.

Orrnäs. Ett sväfvande antagande förmälde, att där skulle finnas något kummel, men kommen till ort och ställe var alt folket borta, så jag ej kunde öfvertyga mig om förhållandet.

Skäggböle och Kuggböle hade intet anmärkningsvärdt att uppvisa.

I Rugnola visades en stenhop i skogen nära till byn, men befans vara en spislämning. I en åker på en bärgsklack af samma by sades ha funnits ett "jetukast", men numera alldeles förstördt.

Kalkila. På Lindbergs egor på ett bärg nära skeppar Wallenius' stuga finnes tvänne stenrösen nära hvarandra hvilka betecknades såsom "jetukast"; det ena mäter i längd 6 m. 50 cnt., i bredd 5 meter, höjd 90 centim., består mest af bruten sten. Det andra är 7 mtr. långt 6 mtr. 50 centim. bredt, 1 mtr. 10 centim. högt; består mest af kuller sten, men äfven bruten finnes, har blifvit midt i omrördt, emedan därpå varit placeradt ett "rysskombel".

Tavstrona, Västergård; på Tåktåkers kullen vid en ria betecknades en hop stenar såsom ett "jetukast", det torde också ha varit ett grafkummel, men största delen af stenarna hade blifvit bortförda och använda till ri- och andra byggnader.

Måsa, Lillvik och Skogböle underlydande Stor Wiksgård ha ej att uppvisa något anmärkningsvärdt. I Lillvik nära Träskvik på bärget finnes en ås af sten, men är betydelselöst.

Norrom Svartträsk vid Sund torpet invid träsket på ett bärg finnes 2 kummel alldeles bredvid hvarandra; stenarna, hvaraf de äro uppförda betå af brutna och kantiga mans stenar; bägge äro af rund form, den enas

diameter 9 mtr., höjd 1,10, den andras diameter 10 mtr, höjd 1,20. I den senare är plockad en nästan rund grop ända till bottnet, äfvenså litet från sidan; till största delen kan bottnet dock anses orubbadt. I den först uppmätta finnes en liten grop. I linie med dessa finnes ett tredje i riktning n.n.v.t.s.s.o. eller i bärgets riktning, men är nästan förstördt; dess diameter ungefär 8 mtr., höjd varit kanske 1 mtr. 20 á 30 centim. På norra sidan finnes ungefär 3 mtr. orördt. Stenarna likadana som i föregående.

Norrut från förenämnda ställe öfver en äng finnes ett kummel af nästan samma slags sten, samt rundt till formen, diameter 9 mtr. 50 centim. höjd 1 mtr. 50 centim. ungefär. En grop är plockad i detsamma ända till bottnet, som mäter vid öfversta ytan 3 mtr. 50 centim. i längd. Vidare norrut nedanför bärget vid skogsbrynet finnes ett kummel, alldeles invid en åker, som ligger mellan kumlet och själfva Viksgård; dess diameter 9 mtr. höjd 1,20 á 30 en rund grop af 3,50 diameter finnes däri som blifvit nyligen plockad; i bottenytan af denna har dessutom blifvit gräfven en kanal. Stenarna i detta kummel äro mera rundlade än kantiga. Också i de föregående af denna grupp äro grupperna nyligen plockade.

Västerom nämnda träsk alldeles invid ett torp af samma namn finnes ett kummel ganska stort till omfånget, består af kuller stenar, mest mans; någon ordentlig grop finnes ej, men är öfver hela ytan omplockad äfven vid kanterna omrördt; dock torde hufvudsakligaste delen af bottnet vara orört. Tillfölje af ofvannämnda

förhållande kan hvarken höjd eller diameter säkert bestämmas, men kan anses vara den förra 1 mtr. den senare 11 mtr.

Österom eller Ono om Gesterby gård ej långt därifrån (en ängs linda emellan) på ett ganska högt berg på högsta afsatsen finnes vid yttersta randen åt gården till 2ne half cirkelformiga grafkummel. Troligen ha de varit runda, men blifvit under tidernas lopp omrubbade; synnerligast vid den större finnes utför bärget åt den tvära sidan mycket nedrasad sten. Bottnet tyckes ej vara jämt i någondera, ty den kvarvarande delen af kumlet är samladt mot en bärags upphöjning; denna omgifves i den mindre äfven på sidan af sten. Den störres diameter torde varit 8 mtr. 50 centim., höjden sedd från det blottade hörnet 90 centim. Den mindres diameter antagligen varit 7 mtr. höjden 1 mtr. 20 á 30 centim. I det mindre kumlet ser man ännu ett stycke af en rundad vägg, som troligen utgjort den yttersta ringen, oaktat ytterom denna finnes sten. I detta finnes numera stenar endast på 3 mtrs bredd; dessa äro kuller och bruten sten, till sin storlek mans stenar. I det större kumlet skjuter bärget högre vid den blottade delen, som utgör ett hörn, än vid det öfriga bottnet; bruten sten synes ej nämnvärdt, men mans kuller stenar och mindre. Från den lägre bottenytan sedt är kumlet väl af en mans höjd. Tvänne gropar äro plockade: en mindre till bottnet, vid den del där botten bärget skjuter högre upp den andra mot sluttningen, men ej till bottnet.

På Bjesseskullan (också skrinarbärget, men det före-

gående namnet sades vara ända från "gamla testamentets" tider) inom samma ny nära intill Tjuda träsket nästan åt "fulla norden" finnes två kummel af hvilka det större är till hälften nedkastadt utför bärget, och bortfördt till stor del. Vid den blottade delen synes ändan af en "kist" formig lagring: flaka breda stenar lagda parallelt på kant, samt en ganska stor sten, som bildar ändan, äfvenledes slät på inre sidan. - Diametern på kumlet kan antagas ha varit 9 mtr. 70 centim., höjden väl 1 mtr. 20 centim. Den af "Kistan" synliga längden: 1 mtr. 80 centim. bredden 1 mtr. 20 centim. Ända till bottnet är dock kumlet rubbat endast ungefär 2 mtr. ifrån randen inåt utefter halfva periferin. Stenarna äro kuller stenar (mans) äfven brutna. Det runda kumlet har också rundform; diameter 7 mtr., höjd 1 mtr., ytan är skroflig, samt en grund grop finnes.

Alldeles nedanför nämnda bärg till höger om vägen till Gesterby finnes lämningar af ett kummel. Bottnet torde dock vara till största delen orört. Diameter ungefär 6 mtr. höjden kan ej mera bestämmas, består af kanske ett hvarf stenar, också mera.

Väster om landsvägen midt emot Bjesseskullan på en kulle, som skjuter in i "Mörkkärrena" finnes en sten samling, som möjligen bildat 1 grafkummel, är ej altför vidsträkt, men ganska låg, består af stora och små stenar.

Vid Västerängstorp, alt i samma by, invid landsvägen finnes lämningar af ett kummel, bottnet till stor

del förstört; diametern kan antagas varit 8 mtr. Kumlet hade varit jämn kullrigt innan det blifvit förstördt. Att kumlen i denna by blifvit så illa tilltygade har sin orsak däri att sten blifvit släpadt. från dem till byggnader i Gesterby gård.

Trotby. På jetukast bärget nära till Spång kärrens torpet hörande till Nedergårds rusthåll invid Långträsket finnes ett kummel af rundlad form, består af mans och mindre kuller och bruten sten. Kumlet är å ena sidan nedrasad samt litet plockad. Torde kunna anses orubbadt till sitt botten; diameter 8 mtr, höjden 1 mtr. 10 centim.

Lappdal (under Viksgård). På telegraf bärget österom färjstället finnes ett kummel, men är nästan förstördt; från ena sidan lyser bottnet fram och stenarna äro vältrade åt sidan, så dimensionerna ej kunna bestämt angifvas; längd sträckningen är å en led 8 mtr. 50 centim., å en annan led 10 mtr., högsta höjden 1 mtr. 50 centim. Någon del af bottnet torde vara oomrördt. Vid första anblicken tyckes det som kumlet ej vore så illa medfaret. Stenarna äro kuller stenar af msko och hästhufvuds storlek. - Bärget har sitt namn efter en signal station som där varit placerad i krigs tid senast 1854. Nära intill nämnda kummel finnes tegelgrus jämte stenar efter stugan där telegraf (Signal) männen haft sin bostad; därinvid är en grund fördjupning i bärget, hvarest växer grus samt några träd. Denna täppa är upptagen af 3 st. inhägnader som signalmännen uppfört; gärdesgårdarna äro uppförda af flaka stenar radade på

hvarandra - en del har ännu en mtrs höjd. På Kalfholm ej långt från Lappdal sades finnas ett kummel, men blef ej i tillfälle att besöka stället.

Albreckt, Mattböle, Pungböle och Eknäs ha ej något anmärkningsvärdt att uppvisa. I Mattböle på Sjöbärgen hörande till Norrgård visades en hop stenar, men kan ej vara grafkummel; samma fall i Eknäs.

Degerdal. N.V. om byn nära ett torp på ett bärg, som kallas jetukast bärget finnes numera synbart endast stället kvar, där ett kummel stått; nedanför bärget syntes ännu en mängd stenar, som blifvit nedrullade från bärget. På Tauholmen hörande till Degerdal sades ha funnits ett kummel, men att ryssarna under 1808-1809 års krig sänkt stenarna i sundet för att förhindra svenskarnes framträngande, ryssarne voro nämligen ankrade längre fram i sundet med sina kanonslupar.

Helgeboda, Mjösund, Böhle och Vestankärr ha ej håller något arkeologiskt af vigt att bjuda på.

Tollsnäs. En värst väster om byn på Bobärgen sades finnas två kummel, men kunde ej få någon som skulle ledsagat mig till stället, så de blefvo obesökta, likaså på Ängsvikshögbärget.

Skogby. På ett ganska högt bärg kalladt Storhemman, beläget 1 värst söderom byn, ej långt från landsvägen nära till Tollsnäs träsk finnes ett kummel rundt till formen. Stenarna äro mans och par mans kuller stenar. Kumlet har blifvit omrört ända till bottnet nästan öfver hela ytan oaktat stenarna ännu finnas inom Kumlets gränser. Diameter ungefär 8 mtr.,

höjd 90 centim. Från stället är vidsträckt utsigt.

Nordvik. På ett ganska högt bärg hörande till Värkholms ägor invid landsvägen nära till ett f.d. tegelbruk finnes tvänne kummel: det ena rundt, det andra aflångt. Det förras diameter 11 mtr. 50 centim., höjd 1 mtr. 40 centim., det senares längd 10 mtr. bredd 6 mtr. Det föregåendes höjd kan dock tagas olika emedan stället ej är alldeles jämt, hvarpå det är upplagt.

Det förstnämnda är ett prydligt kummel, består af vanliga större och mindre kuller stenar, har midti en grund fördjupning, samt är litet omrördt vid ena sidan. Stenarna ha äfven nedrasat något.

Det aflånga kumlet är nästan till hela sin längd och bredd opplockad dess höjd kan ej mera bestämmas, men har ej kunnat vara altför högt kanske 50 centim. Dettas längdsträckning följer Långviken. Utsigten från dessa är vidsträckt öfver Långviksfjärden; de äro ej belägna på den högsta afsatsen af bärget, utan vid den yttersta randen där bärget egentligen börjar slutta ned mot stranden.

Skålböle. I Östra ängen vid halfva vägen ungefär till Gräsböle nära till vägen finnes på en låg kulle ett nätt kummel, rundt till formen, kringbevuxet af skog. Dess diameter är 7 mtr. 70 centim., höjd 90 centim. Stenarna i kumlet äro ganska små såsom 1/3 mskohufvuden samt kantiga. Midt i kumlet finnes en grund grop, men kan dock anses orubbadt. En å flyter nära till, som troligen förut varit en vik. Endast ett kummel finnes

i hela Kimito som liknar detta i afseende å själfva kumlets storlek, stenarnas beskaffenhet samt läget och det är kumlet i Bärge by. I Norrsundvik och Norrlångvik sades visserligen att på Bjömdals bärge i samma by skulle finnas "jetukast" men stället var ej af någon betydelse.

Bogsböle. På Granmosskulla nära vägen till Villkärr hörande till Östergård finnes ett litet rundt kummel; diameter 6 mtr. höjd 50 å 60 centim. Grunden är orubbad möjligt att därifrån i tiden tagits stenar. Skog bevuxet rundtomkring.

Willkärr och Hulta. hade intet anmärkningsvärt.

Tjuda. Här finnes ganska många kummel, af hvilka ett har blifvit opplockadt för ungefär 35 år sedan. Härom förtäljde en som varit med om detta, att han jämte några kamrater önskat taga reda uppå, hvad ett "jetukast" skulle innehålla, och gått till "Norråkersbergana", där de måttat sin nyfikenhet på ett därstädes befintligt kummel; detta hade varit uppfördt på "bärgaktot" och "underst" hade funnits en "flater sten" hvarunder de funnit en messings kam och en "stål" skifva.

Från kammen hade pinnarne till största delen bortrostat, dock hade litet å hvardera sidan funnits kvar; den ena pinnraden hade varit finare än den andra. Stålskifvan hade de trott vara järn men sedermera befunnit den vara "stål". Kammen hade varit af vanlig messingskams storlek; stålskifvan tunn och ungefär tre

fingers bred. Kumlet hade varit litet. Ben eller kol hade de ej märkt.

Vid Tjuda träsk, hvarom redan har varit fråga finnes nära landsvägen ej långt från gränsen mellan Gesterby och Tjuda fem, ja vi kunna säga sju kummel. Närmast gränsen till Gesterby vid Råstenstorp nästan fast i väggen af en uthusbyggnad är ett ganska stort kummel beläget - synes tydligt till landsvägen - troligen varit rundt, men rasat och blifvit rubbadt till sin yttre yta, så att dess yttre rand ej är tydligt markerad. Dess diameter antagligen 9 mtr., höjden 1 mtr. 40 centim.: Stenarna äro kuller stenar af msko och hästhufvuds storlek. En åkertäppa emellan finnes på en skog bevuxen bärgsklack tvänne välbibehållna runda kummel nära hvarandra; bestå af mans och par mans stenar. Den ena har en obetydlig fördjupning midt i. Dennes diameter 8 mtr., höjd 1 mtr. 20 centim. Den andras diameter knappa 8 mtr., höjd 1 mtr. 10 centim. Alla tre äro på Backas ägot.

På andra sidan landsvägen närmare träsket finnes två kummel alldeles invid hvarandra på stroängskullan "boställes" mark. De äro låga men botten orörda. Den enas diameter 9 mtr., höjd 9 centim. är något öfvervuxen. Den andras diameter 7 mtr. Höjden ungefär den samma som föregående. Stenarna äro af mskohufvudsstorlek.

I samma äng finnes ännu på samma sida om träsket ej långt därifrån 4 rösen; af dessa ha möjligen 2 bildat graf kummel. Knapt ett hvarf stenar finnes mera kvar, ett har rundlad form, medel storlek.

Ungefär halfvägs från byn till Råstenstorp finnes ej långt från landsvägen på Smidje backskullan (backan) tvänne kummel, alldeles invid hvarandra, ettskäligen stort, det andra mindre, bestå af konstiga kullerstenar af msko och hästhufvudsstorlek. Det större är ovalt, har mindre grop midti, samt rasat något åt sidorna så dimensionerna ej kunna säkert tagas. Dess längd är 9 mtr. utsträckning n.o.t.s.v., bredd 8, höjd 1 mtr. 50 centim. Det mindre är rundt, består af litet större stenar samt rundare men är så gott som förstördt. Dess diameter 4 mtr. 50 centim., höjd 75 centim.

Dalkarby. På Höglidskullan underbydande rusthållar Hollmén finnes på en af de lägre afstaterna av bärget (det oaktadt ganska högt beläget) en sten samling aflångt till formen, består af kantiga kuller stenar mindre en mans förutom 2 ganska stora vid ena långsidan. Längden (str: N.O.t.s.o.) 11 mtr., bredden 5 mtr., höjden 70 centim.

49 Ej långt västerut från nämnda ställe på samma kulle finnes en låg kullrig sten samling i aflångt rundlad form, består mest af mindre stenar, dock synes äfven några stora, har samma längd sträckning som föregående; dess längd 9 mtr. 40 centim., bredd 6 mtr. 20 desim., höjd 30 å 40 desim.

Maakila. På ett högt berg invid byn kallat Spanå malm ända från "gamla testamentets tider" finnes fyra kummel af mans och mindre kuller sten. Tre af dessa äro närmare hvarandra och är deras inbördes ställning liksom hörnen i en oliksidig triangel. Alla tre äro

ganska illa medfarna under tidernas lopp, så endast litet stenar finnes kvar; detta är isynnerhet fallet med tvänne af dem. Den ena af dessa mäter i längd 8 mtr., bredd 7. Några steg ifrån finnes lämningar af det andra; dimensionerna kan ej mera bestämmas. Det tredje är bättre bibehållet, men äfven detta illa tilltygadt; har en grop midt i ända till bottnet. Kumlet är rundt detta synes af en ännu bibehållen ring radad af större stenar, som betäcknar den yttre gränsen, diameter 5 mtr., 70 centim., höjd 80 centim. Dessa föregående äro på Mellangårds mark. På samma malm litet västerut finns det fjärde, rundt till formen, och består av kantiga kuller stenar nästan som brutna. Har en grop midti nästan ända till bottnet. Diameter 7 á 6 mtr. 50 centim., höjden 1 mtr. 10 centim. - Detta kummel är på Norrgårds mark.

-S.V. från byn ungefär 2 v. därifrån vid vägen till Sänkkärrerna på en bärg afsats af Sänkkärrs bärigen som vettar emot "mosarna", finnes ett nätt rundt kummel af kuller sten, mans och mindre skog, bevuxet rundtomkring; en till vidden liten grop finnes plockad nästan till bottnet kanske ända fram. Dock torde kumlet vara ganska välbibehållet. Diametern 8 mtr., höjd 1 mtr. 40 centim.

Skarpböle och Gundby ha intet anmärkningsvärt.

Smedaböle, Dalby, Gammelby, Viksvidja och Reku by samma fall.

I Dalby på Hertells ägor på en kulle vid landsvägen finnes visserligen en aflång sten samling af runda

kuller stenar, som mskohufvuden, men i massa äfven små som knutnäfvar och mindre, dessutom har det ej markerad begränsning, så det ej kan bilda graf kummel. Hvad läget beträffar är det mycket vackert midt emot Strömma och Germundsvidja, sjön emellan; stället är öfver hela ytan omplockad. Längd str: utefter åsen s.t.n. Dess längd 14 mtr., bredd 7 mtr. 50 centim.

Båtkulla. Syd ost om byn på ett ganska högt in i åker och äng varande bärg finns ett kummel rundt till formen, består för det mesta af mans stenar äfven mindre kullerstenar. Midti är en grop fördjupning annars väl bibehållet. Diameter 9 mtr., höjd 1 mtr. 10 centim. Har vidsträckt utsigt öfver åker och ängsfält samt skogen.

Lamkulla och Hofva ha ingenting anmärkningsvärt.

Elmdal. Vid grytviken har varit ett kummel men blifvit bortfördt till ett fartygs ballast. - Viken har sitt namn däraf att vid densamma i bärget finnes en massa såkallade "jättegrytor", släta fördjupningar i bärget.

Söder om byn alldeles vid gränsen mot Sjöfax finnes på högsta afsatsen af ett högt bärg två kummel alldeles invid hvarandra. Det större är rundt och ståligt, diameter 10 mtr., höjd 1 mtr. 80 centim. Detta har en ganska djup och vid grop, men har dock ej blifvit plockad ända till bottnet; att gropen uppstått genom plockande är tydligt. Kumlet är väl bibehållet förövrigt och kan anses fullt orubbadt till sitt botten.

Det mindre kumlet har blifvit så omrubbadt att man ej med säkerhet kan säga om det varit rundt eller aflångt. Största delen af bottnet kan dock anses orubbadt. Ena sidan af det samma tyder på att det skulle varit aflångt, nämnda sida är nämligen jämt böjd ut efter hela laget och synes mot ena ändan bilda spets, mot andra sluta i rundel; längden skulle i så fall blifva 7 mtr. 50 centim., bredd 6 mtr., höjd 1 mtr. 25 centim. Stenarna i hvardera äro blandom brutna och kuller stenar, till storleken som msko och hästhufvuden; de brutna äro i större och mindre flakor.

Stället är bevuxet af tallskog, utsigten är vidsträckt och vacker.

Sjölax. Några hundra famnar från senast beskrifna kummel åt söder finns tre kummel alldeles invid hvarandra nära till Björnholms torp. Det af dessa, som är beläget närmast torpet har blifvit förstört af Herrarne på Sjölax och så i grund förstört att man ej mera kan sluta till dess form eller dimensioner; troligen har det varit rundt. Stenarna äro mest mans kuller stenar äfven större; en omvältrad sten är mycket stor: 1 meter hög och öfver 1 meter i längd; huruvida denna varit midti, kunde jag ej få upplysning om. Ingenting hade "herrarne" hittat. - Det mellersta är aflångt med rundlade ändor; består mest af ej fullt mans vanliga kuller stenar. Öfversta ytan är litet omrörd och mot ena ändan en grund grop. Dess längd, str: v.t.o. 19 mtr. bredd 5 mtr. 80 centim. á 6 mtr., höjd i medeltal 1 mtr.

Det tredje, från torpet aflägsnaste är rundt, stenarne af samma slag och storlek som sistnämnda, samt har en ganska djup och vid fördjupning midti. Diameter 11 mtr. 50 centim: å 12 mtr., höjd 1 mtr. 40 centim.

Alla tre äro belägna på en låg bärgsträckning ej långt från stranden; äro i linie n.v.t.s.o. Stället bevuxet med ganska tät skog.

Nära intill samma torp är ön Björnholm belägen. Därpå finnes på högsta klippan ett kummel som består mest af mindre stenar, äfven mindre än mskohufvuden; är orubbadt till sitt botten, men ryssarne ha placeradt sitt "Kombel" därpå, så har dess form, som synes varit rund förändrats, äfvenså har det något rasat, så det ej mera är fullt rundt. Diameter ungefär 6 mtr., höjd 85 centim. Från stället är vidsträckt utsigt öfver hafvet; ett smalt sund skiljer ön från fasta landet.

Flugböle och Korfkulla ha intet anmärkningsvärdt.

Kyrkby. S.S.O. om kyrkan på andra sidan om det intill kyrkan varande ängsfältet finnes två kummel på yttersta randen af bärget, och bestå mest af bruten sten. Det ena varit rundt, ungefär 6 mtr. i diameter, höjden 60 centm midti är plockadt ända till bottnet en ungefär 1 famns lång fåra. Det andra obetydligt närmare kyrkan, (några steg skiljer dem åt). Detta är alldeles förstört, största delen af stenarna äro samlade liksom till ett gärde utan ändamål invid kumlet. Ytterom kummel gränsen är gärdet 3 famn långt och 6 kv. bredt.

För 12 a 15 år tillbaka, berättade ledsvennen, hade en karl plockat opp dessa och hittat järnbilar från förstnämnda liknande ett "fångjärn med kedja", bestående af "enkla" och "fina ringar". Dessa äro i Prestgårds skogen.

Äfven på kullen invid kyrkan sades vara ett "jetukast" - men utgör dock ej något grafkummel, emedan stensamlingen är en massa rullstenar. Engelsby har ej mera att uppvisa några grafkummel, men för ungefär 20 år tillbaka hade där funnits ett som några herrar undersökt, men något anmärkningsvärdt hade de ej påträffat.

Vreta by. På ett högt bärg nära till byn finnes 3 st kummel, af dessa består det största, som är det mellersta af mest kantiga stenar af hästhufvuds storlek, är rundt och är i diameter 12 m 50 cm, höjd 1,85 a 2 m, är väl bibehållet (se unders. kummel). Det sydligare utgöres af mans och flere mans stenar, äfven brutna flakor finnes, mäter 6,80 i längd 6,50 i bredd, 90 cm högt. En djup grop finnes midt uti detta kummel, troligen ända till bottnet, tydligen uppkommen genom letning.

Det nordligaste utgöres mest af bruten sten, äfven kantiga synes och tyckes vara orördt, mäter 6 m i diameter, höjden 50 cm. Stenarna mans och par mans. Dessa äro i Smeds skog.

På Snickars ägor norr om föregående finnes det fjärde på en hög bärgsklack belägen in i ängen nedanför bärget där dessa 3 nämnda äro; består mest af

ofvantill åtminstone små stenar som $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{3}$ msko hufvuden; under dessa synes komma fram kantiga stenar af hästhufvuds storlek; äfvenså något brutna stenar. Endast obetydligt är plockadt på öfversta ytan; denna är ej kullrig utan platt. Kumlet är rundt, dess diameter 11 m 50 cm, höjden 1 m 40 cm. Alla dessa fyra äro i sträckning s.o.t.n.v.

I Mellangårds skog öster om Boddalen vid gångstigen, som leder från byn (nämda dal ej långt därifrån), finnes ett litet flakt sten kummel nästan inåt böjdt, (liksom det blifvit ända till bottnet uppkastat, men sten synes aj i närheten utom dess område), stenarna äro kantiga och mindre väl rundlade; af hästhufvuds storlek. Dess längd är 9 m 50 cm, bredd 7 m 50 cm, höjden ungefär 10 cm.

Skogsböle har intet anmärkningsvärdt.

Fröjdböle. Ett stycke från gården åt öster i Storhagan ej långt från Huluviks bäcken finnes på en bärgsklack ett kummel af mindre väl rundlade stenar, dess längd 9 m, bredd 7 m, höjd 50 cm. På samma klack alldeles vid randen Ostvardt från föregående finnes ännu ett litet rundt stenröse af 3 m 60 cm diameter och 10 a 20 cm höjd.

Brokärr har intet anmärkningsvärdt.

I Påfvalsby finnes 6 kummel inalles; dessa äro ej i en grupp utan något åtskilda. På Stängsel kullen (ett ganska högt bärg) underlydande Östergård finnes ett kummel (landsvägen går alldeles inunder); den högra grenen af ån, som här upprinner i tre källgrenar

flyter ej långt härifrån. Kumlet består af msko och hästhufvudsstora stenar; är rundt till formen, till sin öfversta yta liksom tillplattad. För åratal sedan har genom hela kumlet blifvit oppkastad en kanal. Kumlets diameter 14 mtr., höjd 1 mtr.

På Vestergårds mark ungefär en väst åt norr finnes 3 kummel ej långt från ån efter det de tre grenarne förenats. Två af dessa äro på yttersta spetsen af en bärgsarm, som skjuter emot ängs fälten, som ligga mellan byn och ifrågavarande kummel. Det ensamt stående är ovalformigt uppfördt på en kulle alldeles vid foten af en tvärbrant klippa; kumlet är helt och hållet mossbelupet, stenarna däri tyckas vara af msko- och hästhufvudsstorlek; på öfversta ytan synes spår efter letande: en större och fyra mindre gröppter finnes. Kumlets str: är v.t.o., dess längd 15 mtr., bredd 11 mtr. Höjden är olika emedan stället hvarpå kumlet är bygd, är sluttande i samma riktning, som kumlets längd dock är dess öfversta yta vågrät; sålunda är höjden vid östra ändan 80 centim. vid den västra 2 mtr. 60 centim. Öfversta ytan mäter i längd 9 mtr. 50 centim., i bredd 6 mtr. 50 centim.

Åt Väster, endast en dal fåra emellan äro de två öfriga belägna, endast två á tre steg skiljer dem åt. Dessa bilda så godt som den yttersta spetsen af bärget, samt äro efter hvarandra i bärguddens riktning (s.t.n.); äro ungefär på samma höjd, som föregående. Den yttersta (sydl.) af dessa har blifvit midtifrån plockad, som det tyckes ända till bottnet;

därigenom framstår att kumlet till största delen består af bruten sten, endast öfversta ytan består af stenar, som ej äro så skarpt kantiga; stenarnas storlek tyckes vara som häst och mskohufvuden, äfven mindre. Genom opplockandet har en sida af en stor sten (ungefär 1 mtr. i l.) blottats dock är den ej fullt på midten. Äfven den nordliga har blifvit på midten plockad dock ej så djupt, ej håller på senare tider, som det sydligare; stenarne synas vara af samma storlek och lika kantiga som föregående; ytan till största delen alldeles mossbelupen. Mellan dessa tvänne är en ganska stor sten liksom till att skilja dem åt. Bägge äro runda till formen.

Den sydl:res diameter 8 meter.

" nordl:res " 6 meter.

Den sydl:res höjd sedd från söder 1,30, fr. n. 65 centim.

Den nordl:res höjd sedd fr. söder 70 centim.

Svårt att bestämma höjden då kumlen ej äro på vågrät botten.

Från byn åt fulla Norden öfver ängen finnes vid skogsranden på en bärgsklack, som är något litet högre än ängen ett af de på orten ryktbara "dala" kasten, (namnet "dala" troligen härledd däraf att de äro belägna vid randen af en dal) men har blifvit så förstördt att man ej kan bestämma dess dimensioner; endast några stenar finnas orörda; stenarna äro af msko och häst hufvuds storlek äfven större.

Åt n.v. från byn vid skogsbrynet mot ängen har det andra varit beläget, men blifvit till grunden förstördt; tyckes som det haft aflång form, dimensionerna kan ej mera bestämmas. Stenarna äro alldeles kring spridda, mindre än i föregående, men mera kantiga, såsom brutna, dem man ser. I det föregående, som tyktes större än detta, syntes ej brutna stenar, utan kantiga och mindre väl rundlade. Dessa tvänne äro belägna på Nedergårds mark.

Raseriet emot dessa kummel har förorsakats af följande sägen: Då Åbo brann (en variant nämner Stockholm, en tredje Sverige (!) som föremål för branden) försvann därunder ett skrin fylldt med guldstänger etc.! detta skrin efterlystes öfver alt, men fåfängt, skrinet kunde ej återfås; långa tider därefter stönar en gubbe, hemma ifrån en by på sin dödsbädd: "gull skrine i dala kast", utan att förmå närmare förklara saken. Häraf eggade ha prester, länsmän och menige man försökt sin lycka med den påföljd, som redan är antydd.

Mattkärrby. På Mattkärrmalm alldeles invid landsvägen finnes ett ganska stort kummel af rund form; stenarna däri äro vanliga kuller stenar af msko och hästhufvudsstorlek, äfven mindre, men också större. Kumlet har lidit mycken åverkan till sin yttre yta under tidernas lopp, men själfva bottnet kan anses orubbadt. Midti är en ganska djup grop, äfvenså är stenar omrörda ytterom den vid sidorna. Dess diameter 13 mtr. höjd 1 mtr. 50 centim.

Invid samma landsväg ett kort stycke närmare väga skilnaden till Drags- och Västanfjärd finnes oå en skog bevuxen kulle, ganska högt öfver de på hvardera sidan varande åker och ängsfälten tre st. kummel. Dessa tre äro i linie v.s.v.t.o.n.o. eller i malmens riktning. Den mellersta kommer dock från denna linie litet sydligare. Stenarna äro af samma slag och storlek som i förstnämnda. Ej håller ha dessa fått vara i fred för folks roflystnad. Hvaroch en äro omrörda; i den ostligaste är plockad en ganska djup grop, men kan anses vara orubbadt till sin grund; denna har en stor sten på sin västliga sida, så att den synes bilda en del af yttre ring-väggen åt denna sida; Kumlet synes vara uppgjordt till höjd af denna; stenen mäter i längd 1,80, bredd 1,60, höjd 1 mtr.

I den mellersta synes på den ostliga randen stenar af den omgifvande ringen, tyckes vara omrörd ända till bottnet.

Den västligaste och största har så godt som öfver hela ytan blifvit omrörd, har dock ej någon djup grop så bottnet torde vara orubbadt.

Alla tre äro runda till formen. Den förstnämnda mäter i diameter 7 mtr, höjd 1 mtr.

Den mellersta i diameter 4,70 mtr, höjd 50 centim.

" sistnämnda " " 13 " , " 1,70 " .

Högmo har intet anmärkningsvärdt.

Kåddböle. I denna by finnes sex kummel. Ungefär 100 famn. från Mellangård åt norr vid vägen till landsvägen är ett beläget; stenarna äro af msko och häst-

hufvuds storlek; midti är en ganska stor sten, ej långt åt sidan en annan, men mindre; kumlet är omrördt men grunden till stor del hel. Dess diameter 9 mtr. 50 centim, höjd 65 centim. ungefär.

En hundra steg från landsvägen vid samma bya väg finnes tvänne kummel bestående af likadana stenar som föregående. Ungefär 2 famn. lång grop, som når ända till bottnet, är plockad i den ena af dem, dennes diameter 11 mtr., höjd 90 centim.

Den andra är ej nämnvärdt omrörd; dess diameter 7 mtr., höjd 60 centim.

S.S.V. om byn på kilskullan hörande till Västergård finnes två runda kummel alldeles invid hvarandra. Stenarna äro af msko och hästhufvuds storlek. Det ena har en stor sten midti, omkring hvilken stenarna äro samlade. Dettas diameter 8 mtr. 60 centim., höjd 1 mtr. 10 centim. Det andras diameter 9 mtr. 50 centim., höjd 1 mtr.

Bägge äro något omplockade, dock orubbade till bottnet, synnerligast det senare. - Kullen, på hvilken dessa äro belägna, skjuter som en arm in i åker fält.

Just vid bya rån mellan Smedaböle och Kåddböle finnes ett stort rundt kummel å Kåddböle sidan på en ganska hög stenig backe; består af mans stenar och mindre, har grop midti. Kumlets diameter 15 mtr., höjd 1 mtr. 30 centim.

Ett stycke nedåt denna backe finnes par giftlika upphöjningar vid sluttningen, där äfven stenar synes. En sägen förmåler att "jettrar" skulle vara där begrafna. -

Längre fram mot Smedaböle där kullen öfvergått till en jämn mo bevuxen af gran och tall träd går vägen öfver ett ställe, som är betäkt af sot och kol blandad sand, samt är omgifven af aflånga nästan sammanhängande gropar. Stället förefaller ovanligt för en oinvigd, men är en vanlig företeelse, på dessa trakter, nämligen en öfvergifven "Kolmilo", ett ställe där kol tillvärkas.

Smedaböle, Bjensböle och Labböle ha intet anmärkningsvärdt.

Wästlax. På Västergårds mark ungefär 1 värst från gården finnes på ett bärg en liten samling stenar i aflång rund form, bestående af små brutna stenar. Dess längd är 3 mtr. 20 centim., bredd 3 mtr. och höjden 40 centim. "I äldre tider bildadt en rund krans med grop midti", men nu ha "vallbånen" plockat om det. På bottnet fans fullt med kol smulor och askblandad muld. Troligen varit någon eldstad.

Wästermarkby. Nära till Västergård söderom byn på ett bärg ej långt från ån alldeles vid ängen, som är mellan Labböle och Wästermark finnes lämningar af ett litet kummel, bottnet är dock delvis ännu betäkt med sten. Några steg ifrån finnes på en klack ett litet röse, som möjligen utgjort grafkummel.

Närmare gården vid väster ängarna en dalsänkning emellan finnes ett rundt kummel af mskohufvuds storlek, är litet rubbadt till ytan något mera åt ena sidan, ordentlig grop finnes ej. Dess diameter 10 mtr. 50 centim., höjd 80 centim.

Östermark. Denna by har ej blifvit vanlottad på minnen, den presterar nämligen fem stycken grafkummel, af hvilka flere välbibehållna.

Vid Nämndemans torp västerom byn på en låg bärgsklack nära rö mossan finnes lämningar af ett mindre kummel, endast några stenar är kvar, bland dem ungefär halfva ytter ringen har troligen varit 5 mtr. 50 centim. i diameter.

Ett annat nära ett torp norr om byn på en hög bärgsklack finnes ett röse ungefär 7 mtr. i diameter, består mest af kantiga stenar af mskohufvudsstorlek och större; någon ordentlig grop finnes ej; men ytan är ojämn, höjden ungefär 80 centim.

En smal åker och ängslinda emellan finnes i skogs brynet mot lindan ett kummel, som mäter 7 mtr. 50 centim. i diameter, 1 mtr. i höjd; stenarna tyckes vara mera rundlade än föregående. Kumlet har en liten grop midti, äfvenså har det å ena sidan lidit åvärkan, så det till bredden kanske är smalare än till längden.

Närmare torpet i samma skogsbryn finnes ett ännu bättre bibehållet kummel af mans kuller (obrutna) stenar; har endast tillstymmelse till grop. Dess diameter 8 mtr., höjd 1 mtr. 20 centim. Dessa äro på Mellangårds ägor.

Längre inåt samma skog n.v. om byn på ett ganska lågt bärg nära intill en väg, som leder till en beteshage finnes ett kummel. Men det har blifvit mycket illa medfaret. Någon ordentlig grop finnes ej, men ytan är ojämn, dock torde bottnet vara orubbadt. Den yttre ringen torde vara skadad, varit rundt till formen.

Diameter åtminstone 6 mtr. 50 centim., höjden 80 centim. Klippan rundtomkring ojämn, så höjden är svår att bestämmas.

I samma linie med de tre föregående finnes ännu ett kummel på andra sidan landsvägen, också i skogsbrynet alldeles vid vägen till Kastkärr. Dessa äro ej långt från hvarandra, samt äro i linie väst. t. ost. Kumlet är rundt till formen samt ganska väl bibehållet; midti är visserligen plockadt en grop, men ej till bottnet; stenarna äro mest af hästhufvudsstorlek. Diameter 9 mtr., höjd 1 mtr. Ett kummel skulle ännu bortat finnas i linie med de fyra nämnda, men ingen kände till det säkert.

Kastkärr har ej något af vigt. Gottlund säger att där finnes hällristningar. Dessa om de så få kallas äro ristade uti en stor jordfast sten (bärg) vid Bygges eller Södergård, och utgöres af byns namn och gårdens namn, åratalet 1823 samt initialer tillhörande tvänne bröder, som bygt opp gården; gärdesgården går nu öfver inskription.

Pedersjö. Här afgafs stridiga uppgifter om förefintligheten af jetukast. En del påstod att på Björndalsbärg mot kastkärrs gränsen finnes ett, en annan att i "Jerieho" kärret skulle finnas flere; andra åter påstodo att stenrosen finnes där visserligen men några "jetukast" äro de ej utan vidsträckt (ej runda) och låga stensamlingar. Antagligt är att där finnas sådana ty en å flyter genom trakten. ¹⁾

1) Alla som kände till ställena voro så upptagna af sitt arbete, att jag ej kunde få någon vägvisare så jag skulle kunnat öfvertyga mig om rätta förhållandet.

Linnarnäsby. Alldeles intill byn på högsta klacken

af ett ganska högt bärg finnes ett stort aflångt kummel; är rundt på ena ändan, sidorna raka något afsmalnande mot andra ändan tills de böja sig till en rundlad spets. Kumlet består mest af bruten sten, ganska stora flakor och flisor, äfven mindre; också finnes kuller sten af vanligt slag, ytan är något rubbad på trenne ställen till följe af ryssarnes därpå ställda "kombel" äfvenså är från ena sidan litet letadt. Bottnet kan anses orubbadt. - Kumlets längd 15 mtr. 80 centim., bredden ungefär på midten, något åt den rundlade ändan till, 11 mtr., där kumlet börjar öfvergå till spetsen 9 mtr. 50 centim., höjd 1,30 á 60. Längd etr: n.n.v.t. s.s.o. Å hvardera sidan om bärget är en långt inåt gående dal utgörande åker och äng i jämn höjd med vattnet, så bärget bildat ett långt näs i tiden.

Nära till Linnarnäsudden är en ö kallad Rågholm också på kartan, men egentliga namnet är Råholm. Därpå finnes på en bärgsupphöjning ett ganska prydligt och välbibehållet kummel af kullerstenar af msko och hästhufvudsstorlek. Diameter 10 mtr., 50 centim., höjd 1 mtr. 55 centim., är högre på ena sidan, litet plockad på den andra.

Kvarnböle. Inom en åker inhägnad på en låg bärgsklack finnes ett kummel, som troligen varit rundt, men numera så opplockadt och spridt, att dimensionerna ej kunna med säkerhet bestämmas. Diam: torde varit 9 mtr. höjden 90 centim. Bottnet tyckes vara orubbadt; består mest af msko och hästhufvuds stora stenar och mycket mindre, men också mans.

Torsböle och Paiböle ha intet anmärkningsvärdt.

I Paiböle på ett skog bevuxet bärg (brandbärgana) betecknade en samling rullsten för "jetukast", men bildar ej grafkummel, likadana sades finnas några till.

Dragsfjärds kapell.

Löfböle, Lämnas och Skinnarvik ha intet anmärkningsvärdt.

Fallan är en på en ö belägen by. Där sades finnas "jetukast"¹⁾. Troligt är dock att de där befintliga "Kasten" äro vanliga i skären förekommande rullstens samlingar.

I Nordanå finnes en vidsträkt sten samling, men utan betydelse.

Sunnanå, Smedskulla Stor och Lillfinhofva hafva inga grafkummel.

Rosendal. Vid Möllkärr ån ungefär 1/4 väst n.o. från byn är ett kummel på en skog bevuxen bärgsklack underlydande Björkboda, består af något rundlade stenar af hästhufvudstorlek; en grund grop finnes. Kumlet mäter i längd 9 mtr, i bredd 10 mtr, höjd 90 centim.

Längre åt nordost vid samma å (i dammhagen) hörande till östergård finnes ett rundt kummel bestående af ganska stora stenar, något rundlade, också kantiga har en 60 centim djup grop midti; kumlets diameter 9 mtr 7 centim, höjd 70 centim.

Nära intill midtemot på andra sidan bäcken finnes en mossbelupen af stenar hoplagd damm tvärt emot backen, denna en lämning af kvarnar, som funnits där i manna minne

---

1) Tvänne ggr försökte jag komma dit öfver, men blef dock ej i tillfälle därtill.

Från nämnda damm nära till längre åt ost finnes emot ett bärg i en skrefva något rundlade stenar af hästhufvuds storlek samladt; nedre delen bildar ett hörn ungefär af ett hvarf stenar, men torde vara utan betydelse. I samma sträcka n.o. från byn (halfvägs till Brokärr) finnes ett kummel på en i möllkärret inskjutande bärgsudd hörande till Östergård; stenarne äro af hästhufvudsstorlek; har en liten aflång grop, synes blifvit något äfven på senare tider plockadt. Kumlets längd 10 m, bredd 8 m 60 cm, höjd 1 m 20 decim.

Söderom byn öfver åkern finnes på första kullen, kallad Lappokullan, ett kummel af något rundlade och kantiga stenar. Blifvit till största delen oppkastadt af byns ungdom, men de hade ej funnit något; ledsvennen erinrar sig ej om de ens funnit kol. Kumlet mäter i längd 9 m, bredd 8 m 20 cm, höjd 78 cm.

Björkboda. I Bodängen en half fjärndel åt s.o. från egendomen sades finnas två runda nätta stenhopar benämnda "jetukast"; vid anställd efterspaning kunde de dock ej mera fås reda uppå, ehuru jag hade till ledsven en karl (Lindros) som sjelf sett dem medan han gått i vall.

Stusnäs har intet anmärkningsvärdt.

Genböle. Nära till ett torp invid norrfjärden på ett högt bärg finnes ett rundt kummel af flak och kuller stenar af hästhufvudsstorlek; har utsigt åt norrfjärden och långt åt bägge sidor. (Söglö, Kyrkan, Stusnäs, Genböle och Björkboda synas). En grop finnes midti. Kumlets diameter 13 m, höjd 1,70, gropens djup 65 cm.

Ytterkulla. Sydost från byn ungefär 40 famn från gräns råsten n 106 mellan Labbnäs och Ytterkulla ägor finnes ett kummel på Labbnäs åsen; består mest af kantiga stenar af hästhufvuds storlek. 3 grunda gropar finnas. Dess diameter 13 m 30 cm, höjd 1 m 70 cm (se und. kummel).

På bonbärgen n.o. från kyrkan invid norrfjärden finnes också ett kummel, men blifvit illa medfaret genom att Ryssarne uppställt därpå sin signal. (En dalsänkning är emellan denna och Genböle kumlet.) Dettas diameter 10 m 50 dm, höjd 70 a 75 cm.

Emot samma bärg är en väldig sten massa af rullsten "plockad riktigt i vågot" äfven sluttningen som är bevuxen med skog går i vågor, tvänne gropar är plockade däri. På andra sidan byavägen till Stusnäs, där Genböle ägorna börjar finnes också en hel kulle betäckt af rullsten äro ingendera av arkeologiskt intresse.

Kråkvik. Nära till gården på ett ganska högt bärg finnes en ganska vidsträckt samling af rullsten - utan betydelse. Däri finnes två ganska tydliga gropar.

Dal. Äfven där finnes ej långt från gården på ett bärg (Vinterkärrsfallet) en vidsträckt massa rullsten utan betydelse.

I en ängskulla under Mellantorp finnes ett stenröse, som möjligen är ett grafkummel; är 7 m 50 cm långt 5 m 20 cm bredt, stenarna rundlade af $\frac{1}{2}$ mskohufvuds storlek, men också stora, är på tre ställen plockadt.

Hertsböle. På en afsats af signalbärgen finnes mellan tvänne hållar en väldig samling af rullsten, som

allmänt kallades för jetukast och blifvit på flera ställen plockad af bruks herrar och andra, men är ej något grafkummel, är väl 50 m lång och bred.

Tynglax. Äfven här finnes på ett bärg ej långt från byn en väldig massa stenar, men mest kantiga och ganska små också några gropar finnes, men utan betydelse.

Rövik. På gammalsvid bärgarna söder från byn ungefär $\frac{1}{2}$ värst finnes ett stenröse på en längd af 11 m 50 cm, 3 m 70 cm bredd, samt 35 cm höjd. Stenar finnes af häst och mskohufvudsstorlek, men mest mindre. De större stenarna äro företrädesvis på sidorna och ändan. I samma fortsättning med föregående utefter samma bärg mot norr finnes en ungefär likadan sten samling: i längd lika, bredden smalare, stenar endast ungefär ett hvarf; sidorna dock ej så markerade. - Detta röse är midt emot Storskrumbeln, vidsträckt utsigt åt sjön. Stenar finnes ej utom de mätta dimensionerna i närheten. (Se unders. kummel).

Ett stycke söderom Träskbäck torp har funnits ett kummel på ett bärg, men har för några år sedan blifvit i grund förstört. Större stenar funnits omkring, mindre innanföre; att sluta af platsen har kumlet varit litet. Hvarken kol eller annat hade förstörarene funnit.

Söderlångvik. På bärget midtemot Änsholm och Långholm (i Ljusbodona) har funnits ett kummel större än föregående, men har för några år tillbaka blifvit förvandlat till ett ståtligt råröse. Därförinnan hade det omgifvits vid randen af större stenar inom mindre; stenarna synas vara kantiga af häst och mskohufvuds storlek.

Vid dess förvandling till råröset torde därifrån ej hittats något, då ingen i trakten hade hört något. På Kosack kullen finnes ett aflångt kummel som mäter i längd 24 m 50 cm, bredd 3 m 50 cm, höjd 50 cm; dess längd str. är nuv. t.s.s.o. det afsmalnar i rundel mot s.o. denna ända synes vara utpekad genom större stenar radade bredvid hvarandra; längs sidan kan också urskiljas större stenar, som synes bilda kant. Stället är opplockadt och omrördt öfver hela ytan ända till grunden. Intet hörs därifrån ha hittats. N.v. ändan tyckes som den skulle varit bygd i spets.

Purunpää. Där finnes inga kummel.

Hammarboda. I närheten af torpet Ekholm på någon ö sades finnas jetukast.¹⁾ Alldeles invid gårdarna i byn finnes fyra grafkummel. Själva byn är bygd på en skogbevuxen ås, nedanför hvilken åt väster dessa äro uppförda på en afsats, som åter är högre än de kringomvarande åkrarna och lindorna, uti hvilka denna skjuter in såsom en trubbig udde. Hammarboda träsk synes till stället och är kanske 30 m lägre beläget än detta.

Tre af kullen äro nästan i rak linie näml. o.n.o.t.v.s.v. dock är den mellersta och minsta litet åt sidan från denna linie, dessa tre äro lika däri att de äro runda, då den fjärde är aflång samt belägen litet afsides från den ofvan nämnda riktningen. Två af dessa kummel äro ovanligt stora och ha åtminstone numera formen af stympade koner; dessutom har i hvardera blivit

---

1) Besökte stället tvänne gånger, men kunde ej få reda på dem. Vid första besöket kände de då tillstädesvarande personerna ej till dem, vid det andra var ingen hemma.

plockad en djup aflång grop. Detta synnerligen blifvit fallet genom pastor Wennerströms undersökning, hvilken kröntes med den framgång att i den större af dessa anträffades en brons celt. Kumlet där celten anträffades är vid roten i omkrets 52 m 30 cm, vid öfversta randen 27 m, höjden 2 m. Det andra och närmare gården belägna kumlets omkrets vid roten är 43 m 50 cm, vid öfversta randen 20 m 60 dm, höjden 1 m 40 cm. Det tredje (mellersta) är minst mäter 9 m 50 cm i diameter, höjd 75 cm (se unders. kummel).

Stenarna äro i det största ofvanpå ganska små (som $\frac{1}{2}$ mskohufv.) undertill finnes större, att döma af dem, som V. opplockat. I det näst detta i storlek äro stenarna af samma slag och ungefärlig storlek, dock så att ofvantill tyckas de vara större än i föregående: Stenarna äro kuller stenar. Det fjärde består af större stenar än de öfriga; mäter i längd 8 m, bredd 7, höjd 70 cm.

Ytter Ölmooss. S.V. om Rusthållet på Västerbärgen finnes en vidsträckt massa rullstenar, mellan tvänne bärg hållar. På dessa äro tvänne rundlade stensamlingar, som sägas varit alldeles kullriga, men för några år sedan blifvit opplockade. Den enas diameter 5 m, höjd 70 dm. Den andra litet mindre till omfång, torde ej varit mer än ungefär 30 cm öfver den kringliggande stenmassan.

På Västersjälsalm åt väster från Öfverbyn, från Rusthållet s.v. finnes tvänne till grunden opplockade kummel; i det ena syntes ännu kol, men också ett för-

kolnadt träd, dock så att andra sidan var fullkomligt oberörd af eld och detta var ej fullkomligt ruttet, måste användas litet kraft för att få det af. Till sitt omfång äro dessa ungefär lika med det uppmätta. Det andra hade dock varit ungefär 1 fot högre, och hvardera som "bullar". Märkas bör att hela malmen övervuxen af ljung och ungträd går öfver hela ytan i svallvågrika vågor, och utgöres af rullstenar så mycket man kan se. - De opplockade kumlen bestå af släta rundlade stenar af mskohufvuds storlek, äfven mindre och större.

På Sandbrinkana söderut från byn cirka en värst finnes en väldig massa sten vidsträckt till omfånget. På denna sten malm hade funnits fyra kullar med svank emellan och ledsvennen tillade att "alla dagar kan jag säga att de voro $1\frac{1}{2}$ aln höga". Äro numera alldeles förstörda. Våldsvärkaren mot dessa kummel har varit en dräng som ej mera fans på orten; ingenting hade han hittat högst tvifvelaktigt är om någon af dessa har utgjort något grafkummel.

Ett stycke från förenämnda ställe finnes vid skogsranden en väldig massa släta rundlade stenar af knytnäfs och mskoh. storlek. Dessa äro upptornade mot ett bärg uti vallika afsatser samt röja spår genom gropar efter vinningslystnes sökanden, är ej af värde i arkeologiskt hänseende.

Söglö har intet anmärkningsvärdt.

Kärra. Vid torpet Jordbro och en ås benämnd Trollkulla, så godt som på gårdsplan midt emot Labbnäs karellansboställe finnes fyra jetukast. Ett af nämnda kummel

är vid sluttningen af kullan, de öfriga som sagt på en jämn ängsplan till och med litet sank, hvar till kullan öfvergått, men som dock är ungefär 18 m öfver Dragsfjärds vattenyta. Tre af kullen äro något så när i linie, det fjärde kommer åt sidan. Detta sistnämnda är beläget vid en smedja, mäter i längd 11 m, bredd 10, höjd 70 cm. Kumlet är ojämn till ytan; någon grop finnes ej, men är lägre än ena sidan än å den andra, samt annars ojämn, är liksom något insjunken i jorden.

Det vid själfva boningshuset belägna är 9 m 30 cm långt, 7 m bredt 90 cm högt. Äfven dettas yta är ej jämt af orsak att stenar blifvit omvältrade däri synnerligast å ena sidan (se unders. kummel).

Det mellan detta och kullan belägna kumlet är nästan alldeles insjunken i jorden emedan det är på ett ganska fuktigt ställe och en hallon buske har vuxit nu öfver detsamma. Kumlets diameter är 6 m 50 cm, höjden kan ej bestämmas. Det på kullen belägna har till diameter 8 m 50 cm höjd 60 a 70 cm.

Alldeles nära intill sistnämnda finnes ännu en hop stenar jämte något däraf radadt till ett ändamålslost stengärde. Detta torde dock ej utgöra något grafkummel.

Stenarna i alla dessa nämnda äro mest kantiga stenar af msko- och hästhufvuds storlek.

Vid gin vägen mellan H:boda och Jordbrons torp finnes en massa rullsten i en bärgskrefva som bär namnet jetukast, men utgör ej något grafkummel, samma är fallet med en sten samling på öfversta kullen af ett bärg ej långt från Jordbro eller Söderby vid samma väg. I närheten

af sistnämnda sten massa, men på andra sidan om vägen alldeles intill densamma finnes en rund grop i jorden, samt är invid en fåra.

Söderby har ingenting anmärkningsvärdt.

Långvikby. På Långnäs udden, som slutar i en smal spets med ett ganska högt och brant bärg finnes vid yttersta randen af detsamma ett ståtligt kummel med vacker utsigt öfver Dragsfjärden och de omgifvande stränderna. Kumlet är på Oppgårds ägor, som hör till Dalsbruk, men en Erikson har udden för en tid arrenderadt.

Kumlet består af något rundlade bolder-stenar, mest af häst- och mskohufvuds storlek; äfven några större en mans. Är till formen rundt har rasat något för n.o. randen. I midten finnes en grop ej fullt rund förorsakad tydligen genom letning.

Kumlets diameter är 12 m 70 cm, höjden 1 m 50 cm (se unders. kummel).

S.V. om denna ungefär 10 steg finnes ännu en hop stenar på en bärgsklack af samma höjd som föregående. Vid första påseende ser det alldeles obetydligt ut, men vid nogare betraktande har det nästan samma form som föregående oaktadt detta är längre i förhållande till bredden. Sydranden är nämligen rund, nord spetsig; ytan är ej jämn, litet omplockad dock ej till grunden, vid kanterna tyckes att endast ett hvarf stenar finnes, äfvenså att större stenar utpeka randen; består mest af mans stenar, rundlade och icke rundlade.

W ä s t a n f j ä r d s   k a p e l l .

I Wästanfjärds by finnes intet anmärkningsvärdt.

Misskärr. Ungefär två väst från byn åt s.v. finnes i en bärg skräfva en hop stenar, mest kantiga, har en rund ganska vid och djup grop, kan anses 9 t. 10 m lång, 8 bred, dock finnes i skrefvan åt hvardera sidan stenar utom nämnda längd. Högst tvifvelaktigt om det är ett grafkummel.

Sirnäs. Nära Sirnäs gård öster om viken på en mot stranden sluttande bärgshöjd finnes tvänne stenrösen ej långt från hvarandra och så belägna att Sirnäs gården synes. Dessa rösen bestå af kantiga stenar (brutna) samt äro till formen fyrkantiga. Det ena mäter 4 m i bredd och längd, höjden 30 cm, det andra 4 m långt, 3,30 bredt, 40 cm högt (se unds. kummel).

Norr om dessa på samma bärgafsats, men där det är högt och brantast finnes i en temmeligen rak linie stenar hopade på en meters bredd, 20 a 30 cm höjd och ungefär 15 m längd, därpå följer en sänkning i bärget på ungefär 10 m afstånd, hvarefter bärget åter får samma höjd och stengärdet fortsättes i ungefär samma riktning samt höjd, bredd och längd. Svårt att bestämma för hvad ändamål denna stenläggning blifvit uppförd.

Mellan Sirnäs by och nämnda stenrösen, dock närmare gården, alldeles nära gärdet till inhägnaden vid byn finnes en tjärdal lik upphöjning 30 a 40 cm hög, 3 a 4 m i diameter, med en fördjupning i Jorden är askblandad. I byn taltes därom intet.

Wästanvik. Gottlund säger att där skulle finnas jetukast, äfven jag blef hänvisad till ett, som sades vara sådant, men är en rullstenssamling, detta vid lantmätar (ryss) komblet.

Söder om Wästanvik vid Engströms torp finnes 6 a 7 griftlika jordkullar med fåror omkring; de äro ungefär 4 m långa, 1 m breda och 30 a 60 cm höga. Dessa äro dock ej belägna uti någon ordning ej heller är stället jämnt. Äfven sades att där finnes jetukast men utgjorde endast en af de i dessa trakter vanliga rullstenssamlingar.

I Finsjö och Gräddnäs finnes inga.

Illo. På Västergårds mark mot Björndals bärigen är om hvarandra stora block lika - och små stenar hopade; bilda ej grafkummel. I Lammala sades att i Illo by på ett bärg där skogs eld rasat skulle finnas tvänne kummel bildande hymplar cirkelformigt. Bärigen där dessa äro borde vara så högt att Hangö synes därifrån. I Illo visste man intet af dessa, och sagesmannen kunde jag ej få att visa mig till stället så dessa blefvo obesökta.

Brandboda har intet anmärkningsvärdt.

Lammala (Norrlammala). På Kåsklintarna finnes i en sänkning af bärigen på dess öfversta del så godt som i rundform stenar af hästhufvudsstorlek äfven mindre, också flere mans, mäter i längd 25 m ungefär samma bredd, har en grop midti; kan dock ej vara grafkummel.

I Lillskogen nära Lammala ås inlopp till Wästanfjärd på en bärgsluttning ej långt från Norrgård finnes

ett rundt kummel bestående af kantiga stenar af hästhufvudsstorlek; midti en aflång grop. Dess diameter är 8 m höjd 90 cm (se unders. kummel). Ett kort stycke åt v. från det nämnda finnes ett aflångt kummel, vars längd är 7 m 50 cm, bredd 3 m, höjd 60 cm, ändorna och kanterna äro utpekade med större stenar, innanför dessa finnes stenar af msko- och hästhufvudsstorlek.

Midti har kumlet blifvit så plockadt att bärget som bildar grunden synes. Hvardera dessa kummel ha utsigt öfver Västanfjärd (se unders. kummel).

Billböle och Södersundvik ha inga kummel.

Lillkobbel, (bböle) beläget invid Tappo by. Österom gården på den så kallade Kilskullan finnes ett mossbelupet kummel kringvuxet af skog, består af mindre väl rundlade stenar af hästhufvudsstorlek. Dess längd är 9 m i str. n.v.t.s.o., bredd 8 m, höjd 60 cm, Kumlet har för några år tillbaka blifvit delvis opplockadt, men ej till bottnet; ingenting hade där förmärkts; därförinnan hade det varit jämt till ytan.

På samma Kulla ej långt åt väster från förenämnda ställe finnes en sten samling vid första påseende liksom i båge, men torde dock utgöra tvänne kummel, åtskilda genom en stor sten (bärgshympel). Bägge äro mossbelupna. Längden på den östra afdelningen är 11 m, bredd 6,50, höjd 60 cm, den västra är 7 m, 40 cm lång och ungefär lika bred, så det torde vara rundt, höjden 60 cm. De stenar, som synas under mossan, äro mest stora, mans stenar.

Tappo. Vid Engbloms torp på en bärgsklack nära stugan finnes ett stenröse kalladt jetukast, men är tvifvel underkastadt om det är grafkummel, består af flere mansstenar samt af mskohufvudsstorlek, tyckes som stenar skulle blifvit bortförda, är ungefär 6 m i diameter, 40 cm högt, ytan ojäm.

På Ånkärrsbärgen, Södergårds mark, finnes ett kummel af bruten sten, som dock är illa tilltygat af "vallbånen" så det delvis blifvit opplockadt ända till grunden, dess form såvidt man nu kan bedöma det är aflång, och mäter i längd 6 m 50 cm, str. s.t.n., bredd 5 m, höjd 65 cm. Stenarna äro af hästhufvudsstorlek och mindre. Bärget är högt samt har utsigt öfver ängs och åkerfält.

På slät ängskullan finnes ett annat så beläget att rån mellan Södergård och Gropis går tvärs öfver detsamma. Kumlet består mest af bruten sten af hästhufvudsstorlek och mindre; har blifvit något illa medfaret, då utefter rån ett gärde blifvit satt, hvarvid stenar uppradats såsom till gärde öfver kumlets bredd samt till stöd åt gärdesgårds störrar; härigenom har dock ej kumlet blifvit rubbadt ända till grunden, men ytan blifvit ojäm, som för 3 a 4 år sen, då gärdet sattes, varit jämn samt mossbelupen.

Kumlets längd (str. v.n.v.t.o.s.o.) 9 m 50 cm.

Östanå. Ej håller denna by har blifvit vanlottad på kummel, sådana finnes nämligen här två stycken. Det på ett bärg vid Södergårdskvarn belägna är till största delen förstördt endast midten af kumlet finnes

kvar på ungefär 6 meters längd, 4 m bredd och 50 cm höjd. Stenarna äro mans och par mans. Rundtomkring på ungefär 2 m bredd har blifvit bortsläpadt stenar. Det andra är beläget alldeles nära Backas hemman på en bärg afsats. Torde varit rundt men har genom omplockning förlorat sin runda form, så att nu är 6 m långt, 5 m bredt och 60 cm högt.

Nivelax (Nif- Nifve-) räknar inom sina gränser fyra kummel. Tre stycken finnes i Östergårds skog belägna närmare Tappo än Nivelax. Väster om landsvägen något öfver 1 värst förenämnda by invid en ängsinhägnad. Dessa äro alldeles mossbelupna, hafva små gropar midti, dock ej ända till bottnet, förorsakade däraf att byns ungdom för några år sedan letat i dem, men hade ej påträffat något. Två af dessa äro alldeles fast i hvarandra, bestå af kantiga (ej brutna) stenar af hästhufvudsstorlek, mäta i diameter, den ena 9 m 50 cm, den andra 4 m 50 cm.

Det tredje är så beläget nära intill, att det bildar vinkel med de beskrifna. Detta består af en stor jordfast sten midti, och omkring denna är samladt stenar af förenämnda beskaffenhet och storlek; den jordfasta stenen är ej helt och hållet betäckt af dessa utan står ungefär en meter ofvanom, i motsatt led kan den vara 3 m. Från detta sistnämnda kummel synes stenar vara bortsläpadt dock ej ända till grunden. Dess diameter är 8 m 50 cm, höjd 75 cm.

Nära intill dessa finnes mindre stenhopar, mossbelupna. - Själfva stället, där dessa äro belägna, är

något högre än den angränsande ängen beväxt med höga träd, marken hållre fuktig.

På Frömbärssviden vid en åker, som hör till Södergård finnes ett kummel öfvervuxet af träd; dess ungefärliga diameter 9 m 50 cm, höjd 60 cm. Midti är en stor flak sten, äfvenså är hela kumlet något flkat kanske två hvarf stenar; dessa äro af hästhufvudsstorlek, äfven större.

Galtarby har intet anmärkningsvärdt.

Pörsnäs. Ett stycke norrut från kyrkan nära rån, som åtskiljer Västanviks ägorna från Pörsnäs finnes en väldig massa stenar utefter ett ganska högt bärg och bildar liksom en ås, gropar finnas äfven plockade däri, har ej hvarken åsen eller groparne något gemensamt med grafkummel.

H i i t i s .

Detta kapell består uteslutande af skär och i hafvet kringströdda öar, mest uppkomna genom svallgrus, som samlats mellan klipporna.

Fornminnena äro ej talrika på dessa öar, oaktadt i folktron existerar jetukast snart sagt i hvarje by och på hvarje ö. Detta missförstånd har uppkommit genom den stora mängd af rullstenssamlingar, som finnes i skärgården äfven på höga bärgåsar, såsom ock fallet är på fastlandet. Dock finnes några grafkummel eller hållre offerställen uppförda på sådana stenhopar som samlats af sjösvallet. Utom dessa finnes stället där en

kyrka och ett bönehus (kappal) stått, äfvenså lämningar af en begravningsplats. Äfven sjömärken förekomma till utpekande af farleder, som ej mera begagnas, samt tvänne jungfrudanser.

Om vi till först taga i betraktande Wänoxa, så finna vi att där finnes i mängd rullstens samlingar, men inga grafkummel. Ungefär en värst från Västergård hemman på Vaskasviks malm, är en grupp stenhopar af ofvannämnda beskaffenhet. Dessa äro ej belägna på bärg utan uti bärgskrefvor förenade genom en vågformig stensättning. En afdelning visade isynnerhet likhet med grafkummel, hvarföre jag företog undersökning därmed samt två andra, som stodo i sammanhang med denna. Den förstnämnda bestod mest af mans stenar, men också mindre och större. Af undersökningen framgick att stenarna ej voro i någon den minsta ordning. Det egendomliga var dock att i dessa påträffades kol först på 20 a 30 cm höjd samt vid bottnet, som var vid ungefär 1 m djup. Vid undersökningen blef klart att stenmassan fortgick utför hela backen oaktadt denna var mossbelupen, så detta ej genast kunde skönjas. Den undersökta delen var blottad till sin yta och såg därför ut som helt för sig därjente kullrig. I den mellersta afdelningen fans endast ett hvarf stenar den östra bestod af små glatta stenar. Denna blef ej helt och hållet opplockad endast en fåra tvärs öfver. Däri fans också kol, men ingenting annat. Utom dessa funnos ännu två stenhopar, nära intill, men alla i bärgskrefvor och formade efter dessa, så de tydligen ej ha något arkeologiskt intresse. Samma fall är

med ett väldigt stenröse beläget 2 a 3 värst ifrån Mellangård på en ganska jämn bärgmalm, som också går un-
der namnet jetukast. Stenarna äro blocklika samt mest
flere mans. Rösets längd är 67 m, bredden 27,7 och
19 m. På ena sluttningen af Långnäs sades också finnas
jetukast, men utgjorde rullstenssamlingar i flere afdel-
ningar. Midt emot detta på Träskön finnes likadana
stenhopar ända till 6 st, alla i fördjupningar på bär-
get samt delvis förenade, där mellan rösen finnes skref-
vor, ty de äro delvis fyllda med stenar.

Bolax. Äfven här finnes i mängd stenrösen, men
inget betydelse.

Två finnas på själfva hemlandet, två på hemhals-
holm, fyra på Norrö, af hvilka ett är mycket långt
nämligen 75 m, bredden varierande mellan 7 och 15 m.

På Halsskär Tjykon och Garfon sades finnas jetu-
kast, men jag blef ej i tillfälle att besöka dem för
det långa afståndets skull och enligt beskrifning voro
de af samma beskaffenhet som ofvannämnda. Öarna äro
obebodda.

Biskopsö har inga jetukast.

Hiitis Kyrklandet. På Högholmen eller Vedaholm
hörande till Skatas hemman nära kyrkan finnes lämningar,
som ha tycke af någon sorts fästningsvärk, men också
finnes därpå stenrösen, som hafva likhet af grafkummel.
Holmen är ganska liten ungefär tentangulär formig och
utgöres nästan helt och hållet af en enda kol bärgs-
häll, som är högst på norra ändan, och bildar mot
denna ända och midten en något sänär jämn platå, men

sluttar med afsatslika sänkningar åt söder och hvardera sidan, tills den öfvergår till vatten linien. På östra sidan är stranden gräsbevuxen äfvenså spirar några buskar opp där. Mot norr är klippan tvärbrant och rak, men skjuter tvänne artificiela armar bestående af stora stenar och stock in i sundet mot "Kyrklandet", så de inneslutit en liten hamn. Dessa armar, folket kallar dem broar, sägas ha varit mycket tydligare, men år för år ha de minskats. Uppå den jämna platån finnes tvenne hörn punkter gjorda i fyrkant af sten, äfven tegel smulor lyser fram; två af dessa äro låga, det tredje ganska högt. Alla äro öfvervuxna med en gräsmatta, likaså den jämna platån. Söderom denna tager sin början ungefär från halfva holmen en utgräfnad, som fortgår ända till stranden. Dess längd är 25 m, bredden vid öfversta randen 7 m 50 cm, höjden 2 m; väggarna äro likasom belagda med stenar inmängda i jord.

På s.s.o. randen finnes ett stenröse 4 m långt 3 m 40 cm bredt, 54 cm högt. Stenarna utgöras af "skärf" sten, större och mindre. På östra stranden också ett röse, troligen afsedt att vara rundt oaktat, diametern åt en led är 3 m 80 cm åt den andra 3 m 30 cm, höjden 40 cm. På norra stranden finnes några gräsbevuxna kullar af hvilka ett mäter i längd 5 m, bredd 4,50, höjd 65 cm (se under kummel).

Hiitis Bötskär. På denna ö finnes flere rullstens samlingar, men endast ett kummel af betydelse. Det är ovalt rundt med en fördjupning i midten, så att rundt-omkring bildar en kretsformig kullrig vall. Kumlets längd

i str.s.t.n. är 6 m 70 cm. - Hela ön består nästan uteslutande af ganska höga klippor; det nämnda kumlet är på en högre belägen olats, men ej på de högsta hållarna utan liksom omgifven af dessa. Stället är glest bevuxet rundtomkring med barrskog (se under kummel).

På Krokö finnes en ovanligt vidsträkt rullstenssamling med cirka 15 gropar uti; en af dessa har likhet af den på Öro.

Ekskär, Bockskär, Rönnskär, Otterskär, Hateskär och Yttersta betecknades såsom ägande "jetukast", men på dem finnes endast rullstens samlingar.

På Korsskär finnes tvänne stenrösen, som hafva tycke af grafkummel, men äro små till omfång och höjd. Det ena är på västra, det andra på östra sidan. - Det förra är uppfördt på nästan yttersta randen af en bärgsrygg, från hvilken är utsigt öfver hafvet. Röset fäster uppmärksamhet vid sig synnerligast genom sin form och den omsorgsfullhet, hvarmed det är ihoplagdt. Om det andra kan ej sägas detsamma, också har det blifvit illa medfaret under tidernas lopp (se unders. kummel).

Böle by. Äfven här finnes en mängd rullstens samlingar som gå under namnet "jetukast". Dessa äro belägna antingen i bärgsskrefvor, eller hopade emot bärg; uti hvar och en finnes mer eller mindre tydliga gropar, alstrade antagligen genom vinningslystnes gräfningar. Endast den fördjupning som finnes i rullstens samlingar vid kyrksundet torde förskrifva sig från uråldrigare tid, det benämnes också "offer ställe".

Af till Böle hörande öar utpekas Örön eller Storlandet såsom sätet för ett alldeles ofantlig "jetukast" och väldigt skulle det vara också om det skulle vara ett dylikt, ty den massa af hafssvallet sammanhopade stenar, som där finnes, mäter i längd 165 m + 49 m (detta ej alldeles omedelbart i sammanhang med första sträckan) bredden 80 m. På 40 meters bredd är denna bågformigt i en fortsättning hopad mot en klippa, hvilken den betäcker och bildar en ås, hvars hvardera sidor äro betäckta med stenar. Vid ena ändan på öfversta delen däraf mellan tvänne klipphällar höjer sig ett kummel med en tjärdal lik trattformig fördjupning bestående af rundlade stenar af mskohufvuds storlek och mindre (se unders. kummel).

Rosala, Wånö, Tunnhamn ha inga grafkummel.

Wånö, Eiskär är vidt omtalad, såsom ägande ett ofantligt "jetukast", äfven Gottlund omnämner det i sina anteckningar såsom varande af ett fartygs masts höjd (!), men är också ett af de ofta förekommande rullstenssamlingarna. Själfva ön är mycket liten låg och kal; endast mot norra ändan höjer sig en klippa till hvars fulla höjd stenmassan dock ej hopat sig. Dess dimensioner är s.t.n. 30 m, v.t.o. 20 m, höjd 2 m 80 cm. Gropar finnes i denna, men ej af sådan beskaffenhet, som de på Örö, Bötskär, Kyrksundet och Krokö. I nu ifrågavarande stenhop torde de uppstått genom grisel fängare; grislan lägger sina ägg (två ägg) mellan och under stora stenar, utan att göra något bo; ungarna fångas sedermera med käppar i hvars ändor äro krok

vidfästade. För att då bättre nå bytet vältras stenar undan där sådana finnas liksom här, sålunda uppstår gropar. På klippan har dessutom varit ett "rysskombel", till hvars resande också måstat vältras stenar.

Holma. I denna by finnes enget sten grafkummel, men väl ett jordkummel af 6 m 40 cm längd, 5,50 bredd och 80 cm höjd, men det daterar sig från en senare tid (se unders. kummel).

På Österkolholm hörande till samma by finnes en något rund enkel ring af stenar 7 m i diameter. Byns befolkning säger att krigsfolk i ofredliga tider på 1700-talet blifvit där begravet, och platsen sålunda märkt. Ringen är placerad på norra sidan af ön på en mot stranden långsluttande sand mo, och ej högt öfver vatten ytan; Jordytan på yttre och inresidan om ringen är fullkomligt lika är ej högre ej häller lägre; enbuskar och gräs växer både ytter och inom ringen. - En "jungfrudans" är randad på själfva Holma hemlandet på en ganska hög slät klippa.

Högsåra. I denna by finnes alldeles ofantliga rullstens samlingar uti hvilka finnes en mängd välformade gropar, - offerställen. En af dessa samlingar är belägen på Nämanö ungefär 1/4 mil från byn (Stor Ers mark) vid brandten af ett bärg i str.s.t.n. På norra ändan finnes tre tydliga gropar, hvars väggar äro höjda öfver den öfriga stenmassan; denna slutar i en 20 meter lång 5 m bred 80 cm hög arm; den öfriga stensamlingens längd utgör 102 m, bredd 25 m, höjd 1 m 50 cm.

Två af dessa nämnda fördjupningar äro belägna i södra ändan af den nyss nämnda armen bredvid hvarandra och äro af 25 á 30 cm djup den öfriga delen af armen bildar en ås. Den tredje fördjupningen är belägen just där armen begynner; dess väggar äro ej så höga som armen; diametern från rand till rand utgör 4 meter, väggarna höja sig ej mycket öfver den öfriga sten massan; däri växer en åldrig tall, äfven är den bevuxen med mossa. Äfven på södra ändan finnes gröpper, men ha ej väggar, som skulle höja sig ofvan sten massan. På själfva bärget alldeles bredvid förnämnda stenmassa finnes ett stenröse nästan rundt till formen och utgöra dess dimensioner str.s.t.n. 7 m o.t.v. 7,40 och höjden 75 cm; har utsigt öfver västfjärden. Stenarna äro mans och mindre, samt väl och mindre väl rundlade; ytan är ej fullt jämn, annars alldeles blottad (utan torf eller mossas) (se unders. kummel).

Ett kort stycke åt söder från föregående rullstenssamling finnes en annan belägen på ungefär samma höjd mot hvilket föregående hopat sig. Denna är af ungefär samma omfång som föregående, men lägre. En ordentlig fördjupning finnes däri, hvars väggrand öfverstiger obetydligt sten massan; små gropar finnes några till.

Åt s.v. udden af Hörsåra hemlandet finnes också en stor stensamling längs sluttningen af ett bärg tills den når höjden af densamma. Äfven här finnes svallvåglik höjningar och sänkningar ända från nedersta randen uppåt till massan bildar en plåtå med ungefärligen jämn höjd. På denna del finnes 12 ganska tydliga och en del väl

formade gropar, väggränden dock ej mycket ofvan sten massan. Vidden af nämnda platå där groparna äro belägna utgör i str.s.t.n. 40 m v.t.o. 45 m. Äfven på denna vidd finnes en låg ås formig höjning och sänkning åt s.v. beroende troligen af det under varande bärgets beskaffenhet.

Utom denna uppmätta del sträcker sig sten massan åt hvardera sträckningen långt längre; åt söder kanske dubbelt längre, åt väster fler dubbelt, nästan öfver hela ön. Hela södra delen af ön synes utgöras af sammanhopade stenmassor och grus oaktat den är torf belagd och trädbevuxen dock så att stenar här och där sticka fram; ytan är nämligen i likadana afsatser, som den fullt synliga delen. Dessa omnämnda gropfördjupningar utmärka sig för bottnets och sidornas jämnhet och den markerade omsorg hvarmed de tyckas vara gjorda, då åter de gropar som af roflystnad eller nyfikenhet blifvit grädda äro tvära motsatsen.

Kaasnäs och Kaxkjela byar äro belägna på samma ö, den förra i södra delen den andra i norra. I hvardera finnes rullstens samlingar, synnerligast Kaasnäs.

Bland dessa må nämnas ett på västra sidan af Kaasnäs hemlandet n.n.o. om byn på Lassa mark. Röset består af mindre väl rundlade stenar, mäter i längd 69 meter, str.s.t.n., bredden v.t.o. 55,50. Vid ena randen finnes en ganska djup och stor grop; rand diameter 5 m djupet 120. Stenarna därvid äro välrundlade mindre stenar, då de vid de öfriga äro stora, flere mans. Midti finnes också en grop, men den sades vara

opplockad af Bjerno bo; dessutom finnes ojämna gropar öfver hela ytan.

Mellan Kakskjela och Kaasnäs på Östas mark finnes en skogsbacke, som utgöres af idel sten i svallvågslika afsatser öfver vuxet af skog och mossor.

På randen af denna vid ett bärg finnes en rund sten hop af för det mesta små rundlade stenar. Däri fans en grop men blifvit för ej lång tid tillbaka plockad, men hade därförinnan varit kullrig. Dess diameter 5 m, höjd 80 cm (se unders. kummel).

Nära intill på en låg afsats af själfva bärget finnes också rullstenar, som äro i förbindelse med dem i det föregående nämnda, och bilda grunda släta fördjupningar.

Kakskjela. S.s.v. från byn finnes på ett ganska högt bärg sten massor i flere afdelningar bestående mest af kantiga stenar, flere mans äfven mindre. I yttersta ändan, som är belägen i ett hörn, som tvänne högre belägna klippor bilda, finnes tvänne grunda gropar. Ett stycke från nämnda ställe har en ungefär 9 m lång och 70 cm djup kanal blifvit upplockad, och enligt berättelsen skulle brändt ben och kol blifvit hittadt, äfven jag letade däri och fann kol smulor.

Ben torde där dock ej ha funnits. Stensamlingarna kunna ej vara "händers värk".

Löfö. Äfven här finnes en väldig rullstens samling mellan tvänne bärg och utefter sluttningen af detsamma. Gropar finnes också, men af oregelbunden beskaffenhet.

Biskopsö har ej några "jetukast".

"Jättegrytor" finnes i Kimito och Hiitis ganska många. - I Kimito socken landet i Elmdal vid grytviken 8 st. i Södersundvik å Österstugu ägor på getbärgana 3 st. af hvilka två ungefär 90 cm á 1 m i diameter, den 3dje belägen litet norrom dessa ungefär hälften mindre. Nära till den sistnämnda finnes dessutom i sidan af en bärags skrefva bredvid hvarandra tvänne tvär brandta ursvarfningar ungefär 2 m 30 cm höga och 1 m 30 cm breda ssamt ungefär 60 dm djupt i bärget (cylindriskt).

I Dragsfjärd nära Söder by finnes tvänne men ungefär hälften mindre än ofvan nämnda. Nära Dalsbruk finnes en ganska stor. I Västanfjärd enligt Dottlund på prestboställets ägor någon, äfvenså på Finnsjö en mycket djup.

I Hiitis på Bölslandet finnes flere af hvilka en isynnerhet upmärksamheten vid sig genom sitt djup och sin ringa diameter; dess djup är nämligen ungefär 2 mtr (50 cm), diameter 44 cm; att märkas är äfven att denna är belägen på öfversta delen af bärget och ej vid afsatsen såsom de öfriga af mig påträffade. Denna är belägen nära kyrksundet sinvid byggmästar Lindboms torp och allfeles nära till det därstädes befintliga "offerstället". Djupmättet enligt nämnde byggmästars ^{uppgift} /som engång tömt det; grytorna äro nämligen fyllda med vatten, stenar och rosk. Västerut från själva byn finnes en 3 st. till, men äro grundare, vidare vid mynningen och ej så precisa. På öar långt ute i hafvet sades också finnas.

På den ena af Furuholmarna finnes alldeles nära stranden i brandten af bärget 3 st. fördjupningar; af dessa har en alldeles formen af ett badkar. Dessa äfvensom öfriga dylika anser folksägen ha uppkommit genom att "jettrarna suttit" dem.

Hällristningar från äldre tider torde ej finnas i någondera, af de angifna, men på många ställen äro bokstäfver och äratal af senare datum huggna i bärg. Bland dessa intager första rummet den i Hiitis vid Rosala kusten befintliga "numberkammarn", hvilket ställe också Gottlund torde mena i sina anteckningar. Ristningarna utgöras af vanliga bokstäfver ordet "IULIUS" samt åratalen 1760 och 1765; ett stycke åt sidan 1780 och initialer. Dessa äro inhuggna i en klippvägg på Rosalnäset vid Klobbviken.

På Böle Örö finnes vid stranden initialer samt åratalet 1773.

I Holma by bärget nära byn vid stranden finnes initialer till några af Mellangårds ägare från början af detta århundrade.

I Högsåra nära till Ers i en låg bärgs klack finnes en krona af denna form samt initialerna G B B jämte åratalet 1792, minnen af den sista båtsman i byn.

Dragsfjärd, Hammarsboda vid vägen till Ölmooss finnes i en låg bärgs klack inristadt

I Rövik vid Kvarnviken 1664 samt innit. H.H.

På Karlsholm Adolf Fredriks namnteckning och 1752.

I Hertsböle på Signal bärget detta

Stället har varit en signalstation. Bärget är ganska högt.

Västanfjärd. Gottlund säger att i Illo skog en rysk officer anträffat hållristningar, men på orten hade ingen reda på något dylikt ställe, ej ens i gården där officerarne haft sitt högkvarter. Några andra ristningar förutom det i Kastkärr, hvarom redan blifvit utlagt kunde jag ej uppsåra.

I Hiitis finnes tvänne "jungfrudanser" den ena i Bolax den andra i Holma by. De äro stenar radade i ringlar, och meningen är att gå mellan dessa så att man kommer in i det innersta och därefter hitta ut igen (se anteckningarna).

I Hiitis skär finnes äfven en mängd mindre stenhoppar, som allmänt bära namnet ryssugnar och säges ryssarna i Krigstid uppfört dem till att grädda bröd åt sig. Dessa äro till största delen förstörda eller nedrasade; i några finnas sidorna kvar, men låga, endast ett hvarf stenar. De äro nämligen ihopradade af vanlig gråsten utan något murbruk.

II.

Af de i det föregående uppräknade kummel blef jag i tillfälle att undersöka endast ett fåtal. De därvid i dagen komma fynd voro ej talrika, men vittna om ålder.

I Kimito sockenlandet undersöktes ett i Vreta by beläget i Smiss (Smeds) skog, samt två i Tjuda by, belägna på Backas ägor.

Af de i Vreta i Smeds skog befintliga kummel under-

söktes det största.

Emedan kumlet tydligen syntes ha rasat betydligt påbegyntes undersökningen sålunda att lösa stenar från randen rundt om plockades undan, tills man anträffade större stenar vid botten ytan. - Höjden uppmätt efter denna befanns vara 1 m 60 cm. - Därefter borttogs stenar jämt öfver hela laget; härvid kunde iakttagas, att en i rundel lodrät väggbyggnad ofvanpå de nämde större stenarna vid botten ytan till en höjd af ungefär 1 m blifvit radad af flaka stenar, springorna riktigt kilade; dock befanns denna ej stäcka sig rundt om hela kumlet. Efter det bottner blifvit blottadt på ofvan antydt sätt, befanns det vara begränsad af de nämnda stenarna vid botten ytan, hvilka bildade en fullkomligt rund ring. Stenarna däri voro de flesta sådanas, att de erbjuda en flat lång sida utåt, samt äro nästan dubbelt i längre än höga; några ha litet svält ut från sina ursprungliga platser. På sydranden var ringen bruten på ungefär 1 m längd, ej håller på nodranden var den alldeles hel. Ringens diameter utgjorde 9 m.

Stenarna i kumlet äro till största delen mans kuller stenar, men mellan dessa fullt flisor af bruten sten.

Inom ringen kunde ej spåras någon annan ordning i hopställningen af stenarna än en på nord sidan från ena randen till den andra i båge lagd stensättning af samma beskaffenhet, som den omgifvande ringen; mot samma led sluttar botten ytan något så denna bågformiga stensättning torde blifvit hopsatt i akt och mening att

förhindra rasning. För öfrigt tycktes att stenarna närmast botten voro ställda efter i rundel, men några ordnade ringar eller annat bildade de ej, utan voro hopgyttrade vid hvarandra.

Under en botten sten nästan midti påträffades en benskärfva antagligen obränd, vid västranden en ganska stor ben pipa. Kol fanns på västranden ganska betydligt synnerligast på ungefär en kv. meters vidd samt mindre på en 3 meters sträckning längs samma sida; dessutom obetydligt på spridda ställen. Utanför ringen midtemot där mycket kol fanns innanföre, anträffades litet kol. Något metall föremål kunde ej spåras.

Tjuba, Backas. Undersökning företogs med de två bärgsklaken belägna åtskilda endast genom få steg. Först undersöktes det som blir till höger, då man står mellan kullen vänd till Tjuba.

Randen togs först reda uppå, därpå borttogs stenar jämt öfver hela laget. Ofverst voro nästan uteslutande 2 mans stenar under dessa ett hvarf vanliga mans kuller stenar också större, därunder åter något större, men närmast botten alldeles små. Då botten blifvit blottad befanns densamma vara begränsad af samma ring, som vid början af undersökningen togs reda uppå och var 7 m i diameter. Denna bestod af stora stenar 3 och 4 mans, några större och hafva kuller stens form, så de ej bilda någon slät vägg åt någondera sidan, samt äro ej placerade alldeles tätt till hvarandra, men ringen kan iakttagas mycket väl. Inom denna var tvänne stora stenar emot hvarandra på 1 m 80 cm afstånd (den ena ungefär 1 m i lägd 50 cm i höjd) jämte dessa voro mindre stenar i den ställning att de kunde antagas för en kistformig sammansättning, väggarna voro ej skarpt markerade, så man kunde taga bredden till 1 m 30 cm eller 1 m, ty äfven vid denna bredd var en sten rad, dock mindre stenar än den vid

1,30, hvilken är något böjd eller utsräld.

Inom ringen och den sistnämnda inhägnaden fanns kol och sot öfver hela laget. Äfven under den största stenen, då denne lättades, anträffades kol. Obrändt ben anträffades på nordranden; vid den yttre inhägnaden två fina benpipor och inom den inre en bågformig benbit med fåra uti, brändt ben åter anträffades ytterom den inre inhägnaden på väst randen ganska nära ringen; bensmulorna voro på 1 m 30 cm längd och 80 cm bredd (det bredaste afståndet) samt alldeles inmängda i jord, äfvenså fanns därvid mest kol och sot, ochså på nordranden fanns mera kol och sot än på den öfriga delen af bottnet. Bottnet var fullsatt med stenar af msko hufvuds storlek, dock voro dessa ej fullkomligt invid hvarandra, samt voro ställda liksom i rundel kring den kistformiga inhägnaden, oaktadt man ej kunde spörja någon tyldig ordning. Inom den inre inhägnaden fanns närmast bottnet små stenar radade invid hvarandra alldeles inunder väggstenarna.

Det andra nära intill på samma bärslack belägna undersöktes äfven. Detta kummel är af samma höjd, som föregående, men placeradt på en litet upphöjd klack ungefär af kumlets storlek. Kumlets höjd är 75 cm. Stenarna däri äro betydligt minre än i föregående, dock mest mans stenar. Efter det stenarna i behörig ordning blifvit borttagna, framstod åter tvänne inhägnader, af hvilka dock den yttre på nord randen var något bruten; hvardera befunnos vara ovalt runda. Denn yttres längd 6 m bredd 5 m, den inres längd 2 m 60 cm, bredd 2 m 30 cm. Äfven i detta kummel var 2 stora stenar emot hvarandra och emellan dem inre ovela ringen. Stenarna däri voro af mskohufvuds storlek och större, men mindre än hästhufvuden och radade tätt intill hvarandra. Kol smulor anträffa-

des öfver hela laget både inom och ytterom inre inhägnaden. Inom den inre inhägnaden anträffades brända ben smulor på en lägd af 1 meter 70 cm och 70 cm bredd. Vid ena ändan af inre inhägnaden var en ganska stor flat sten och under denna fanns det mesta brända ben. Bottnet var belagt med stenar af ungefär samma storlek, som den inre ringen.

D r a g s f j ä r d .

Långvikby. På Långnäs udden vid yttersta randen af bärgspetsen är uppfördt ett stort grafkummel hvarom redan i det föregående blifvit utsagt. Detta undersöktes och påträffades därvid en väl bibehållen dolk af brons. - Vid undersökningen förfors såsom följer. Först togs reda uppå, om kumlet begränsades af någon ring, genom att undanskaffa rundtomkring vid randen lösa stenar, som tydligen hade rasat. Härvid bemärktes snart att så var fallet, hvarföre därmed upphördes, och stenplockningen påbegyntes från öfversta ytan, jämt öfver hela laget.

Stenarna i kumlet voro mest mans stenar, endast ett mindre tal af knytnäfs och 3 a 4 knytnäfs storlek, till sin form voro stenarna ej slättrundlade, men ganska kullriga. I kumlets hoppsättning kunde ej spåras någon ordning annars än vid bottnet. Den yttersta ringen är ej i sin helhet bibehållen, den är nämligen bruten på några ställen, och dessutom tyckas stenarna däri ej vara utvalda, utan vara af alldeles tillfällig natur. Själfa bottnet består af bärg, hvari tvärtemot kumletes längd går en stark (fördjupning).

Den af ringen begränsade inhägnaden mäter i längd 12 m 60 cm beräknadt från ringens inre kanter, från de yttre 13 m 30 cm, bredden 11 m 50 cm från de yttre, den inre 10 m 50 cm. Längdsträckningen är n.n.o.t.s.s.v. vållad troligen genom bärguddens

beskaffenhet likaså längdens förhållande till bredden, emedan bredden af bärguddens öfversta yta ej öfvergår kumlets.

Efter det bottnet blifvit blottand, framstod ungefär på midten af detsamma en aflång i hvarända ändan sig tillspetsande inhägnad af för det mesta ganska stora stenar i riktning v.n.v.t. o.s.o. således tvärt emot själfva kumlets lägd. Inhägnadens längd är 6 m, bredden vid ingången (portstenare) 2,30, 2 m 50 cm därifrån 2 m 70 cm, räknadt åter 1 m från spetsen 2,10 2 m från spetsen 2,60 3 m från spetsen 2,20.

Från syndranden är inhägnaden 4 m 30 cm aflägsen, från Östra sidan 2 m 40 cm. Västra ändan af den inre inhägnaden består af betydligt mindre än de öfriga, så man först ej märkte, att de skulle tillhört inhägnaden, ty denna tycktes i första hand sluta åt väster med tvänne flaka på kant ställda ganska stora stenar bildande liksom en port. Väggarne uti inhägnaden äro ställda något sänär efter skarfven. Svälla ut ha de ej kunnat tillfölje af den ofvanpå varande tyngden, emedan om något sådant skett, skulle väggarne måstat böjas inåt, ty de äro belägna vid randen af fördjupningen.

50 cm söderom den södra portsten anträffades den nämnda dolken med fästet nedåt mellan mindre stenar som voro närmast bottnet och i lutande ställning, bettet hvilande emot en sten, samt däröfver en större sten, dock så att dolken ej på något sätt krossades; dess lutning var utefter inhägnaden.

Rummet innanför inhägnaden var fullsat med stenar af ungefär $\frac{1}{2}$ mskohufvuds storlek, under och emellan dem muld. Ofvanpå de nämnda stenarna fanns större stenar ungefär sådana som betäckte det öfriga bottnet. På midten af inhägnaden något åt söder anträffades en gulmassa 40 cm i längd, denna var på ena ändan (västra)

något bred, men afsmalnade snart och bildade en rund arm med rundliga 3 sm i diameter. Då denna massa skars tvärt af syntes däri hål (på längden) af tjock knappålsstorlek. Ofanpå nämnda massa nästan ini detsamma anträffades 3 st små runda benbitar med hål igenom liknande ryggkotor af något litet djur. Kolsmulor och sot fanns öfver hela ytan såväl inom den inre inhägnaden, som själfa ringen, dock mindre på sidorna. Mulden inom inhägnaden var fuktig, tillfölje däraf att vatten runnit i fördupningen och troligen vållat den inom inhägnaden varande massans förskämning. I östra ändan af inhägnaden fanns en stor något flak sten, men under densamma ej smärkningsvärdare än kol. - Den innanför inhägnaden befintliga fördjupningens djup är 75 cm sedt öfver kantsten, dess höjd åter 34 cm. Den norra portsten är 80 cm lång, 50 hög, 35 tjock, tiangelformig, spetsen trubbig; södra portsten 75 cm lång, 10 cm hög, 25 tjock ungefär samma form som föregående, dock mera fyrhörning. Tre stenar funnos i inhägnaden större än portstenarna, dock ej till längd eller höjd, men annars gröfre. Inhägnaden bildar ej någon slät vägg hvarken utåt eller inåt, ty stenarna äro af obestämd form. De uppmätta äro de flakaste, de öfriga äro mera rundlade oaktadt de också hafva släta sidor.

I den stora kant (port) stenen, i hvars närhet dolken var placerade, fanns borrhadt på den inre flatsidan små runda gropar nästan i rader af 2 cm och mindre diameter och samma djup (24 st). Själfa stenen var till sin yta skroflig, ej håller någon hård stenart.

Utanför den inre inhägnaden anträffades öfver hela botten kolsmulor, sot och bränd jord, men ej ens tillstymmelse till ben. Stenarna därpå voro ej i någon annan ordning än att de voro

placerade tätt till hvarandra öfver hela bottnet.

Den yttre ringen har ej fullkomligt rund form, den är från sidorna liksom tilltryckt och tillspetsar sig mot norr eller n.n.o. ungefärligen i samma proportion, som den innanför ringen befantliga inhägnaden. Möjlighet förefins att stenarna skrunnit något på nordranden emedan bärget är sluttande, där de nu stå och spetsen bildats tillfölje däraf.

2 m 50 cm från spetsen är afståndet mellan sidorna 9 m bredt, vid denna bredd och förstnämnda afstånd från spetsen diametralt taget, böjer sig hvardera sidan tvärt mot spetsen, så hvardera sidan därvidlag bildar en trubbig vinkel, afståndet från spetsen till dessa hörn punkter utgör å hvardera sidan 4 m 80 cm.

Hela omkretsen utefter ringstenarna utgör 40 m 30 cm.

Kärraby. Midt emot på andra sidan om Långviken är Trollkulla och Jordbros torp beläget, hvarest de fyra grafkulmen finnas. Af dessa undersöktes ett, nämligen det, som är andeles nära till torpet. Undersökningen utfördes sålunda, att stenarna begynte borttagas från öfversta ytan ända till bottnet och ställdes utom randen. Borttagningen skedde jämt öfver hela ytan, dock så att först mindre och lösa stenar borttogos, därefter de större, sedan det märkts att de ej stodo i någon ordning i förhållande till hvarandra. Stenarna voro blandom från ytan ända till bottnet större och mindre, mindre än mans och par mans, stenarna på bottnet voro af samma slag, form och storlek, som de, hvilka blifvit upplockade. De understa stenarna voro alldeles inmängda i sand och muld, endast öfversta spetsarna voro synliga; någon inre eller yttre inhägnad kunde ej spåras, således hvarken kista eller ring. Annars var bottnet alldeles fullsatt med stenar tätt intill hvarandra och kanske placerade något i rundel. Möjlighet förefinnes också att botten stenarna ej voro alldeles orubbade, emedan stället var så

fuktigt att t.ex. då en sten upplyftes, fylles den af stenen kvarblifna gropen med vatten, dessutom hade kumlet blifvit omrubbadt vid ena sidan.

Då botten stenarna uppvältrades anträffades på midten lerkrus bitar, ingen anmärkningsvärdt större sten fanns vid midten eller annorstädes bland botten stenarna. Dessa sträckte sig i längd i riktn. v.t.o. 2 m 70 cm, i bredd 1 m 75 cm i riktning s.t.n. På nämnda vidd af kruka följde under detsamma i linie s.t.n. en strimma af gulnadt ben (troligen af fukt). Detta fanns då och då i bitar, dessemellan i gul upplöst massa, men mjukt, fuktigt, i närheten på samma sträcka anträffades betydliga hvita bensmulor, som ofta endast lyste fram i den mörka mullen, som hvita sandkorn, föröfrigt voro såväl krukbitarna som bensmulorna inmängda i sot och kol blandad muld. Krukbitarna voro på den angifna vidden på 45 cm djup och nästan i en fortsättning, men mest flakor af 6 cm kvard. bitar, en den största kunde man dock se i ungef. 20 cm längd, men var så krossad och förfaren, att det ej kunde fås upp helt oaktadt den största förförsigtighet, samma var fallet med alla större bitar, ej ens den minsta tillstymmelse till käril kunde spåras. Att bensmulorna voro under krukbitarna ger vid handen, att den aflidnes kvarlefvor blifvit betäckta med krukbitar, som ursprungligen kunnat vara större men krossats genom de ofvanpå placerade stenarna.

På 26 cm djup västligare på träffades åter kruka och ben där- under samt obetydligt kol, åt samma led anträffades i närheten af kruka och obränd tvenne obetydliga skärfvor brändt ben. På n.v. randen påträffades också här och där brända benskärfvor samt några små krukbitar, åt samma led, fanns en något stor sten, den största i kumlet, och under denna kruka, obrändt ben och kol i massa, äfven en liten bit brändt ben vid sidan af stenen. - Äfven på ostsidan anträffades några krukbitar. - På norra randen, där man trodde endast

skulle finnas obetydligt nedrasad sten, påträffades, då dessa upptogs, fullt med jord och under jordlagret stora stenar tätt vid hvarandra likasom vid det öfriga bottnet, då stenarna borttogos anträffades kol och sot, samt på ungefär 6 m längd, 10 cm bredd, riktn. v.t.o. dock ej fullkomligt i en fortsättning brändt ben så i smulor, att man såg endast hvita prickar i jorden, dessutom på två ställen obetydligt gult ben. Midt i det brända benlagret påträffades en kurk bit af bättre tillvärkning. I närheten af denna sträcka påträffades en rund benpipa, kanske fågelben, denna syntes vara obränd. - På nordöstra sidan påträffades forstättningssvis brändt ben i rundel mot östra randen, oaktadt ej i omedelbar fortsättning från föregående. På denna sträcka påträffades gult ben midti och på hvardera sidan hvitaktigt samt då och en krukbit. Dock är att märka att bensmulorna ej voro i omedelbart sammanhang utan något spridda på en yta af 6 m 40 cm i längd och 1 m 40 cm i bred. På nordöstra hörnet var benmassan tätast. Äfven sot anträffades på denna del ett lager ända till 10 cm tjocklek. Flintstenbitar funnos här och där på bottnet af hvilka 3 st. En medföljer pastor Öblom, kapellan i Dragsfjärd, sades ha hittat krukbitar från det på slutningen af kullen belägna. Han hade letat vid ena sidan af kumlet.

Hammarboda by. Undersökning företogs med det kumlet, som är beläget mellan de två stora och alldeles nära intill det hvarifrån pastor Vennerström hittat en brons celt. Det hade legat närmast till hands att undersöka detta, men i byn fanns ej tillgång på så stor arbetskraft, som skulle erfordrats att grundligt undersöka detta. Det ifråga varande kumlets dimensioner äro diameter 9 m 50 cm höjden 75 cm. - Undersökningen utfördes sålunda, att stenarne från öfversta ytan börjandes borttogos jämt öfver hela laget, dock med aktgifvande om stenarne skulle bilda någon ordnad sammansättning. Något dylikt kunde dock ej spåras innan bottnet, och äfven därvid var detta kummel ganska vanlottadt. Någon hel ring anträffades nämligen ej, men några

stenar tyda dock på genom sin ställning, att de äro lämningar af en ring oaktadt den blifvit bruten, så finnes vid nordostranden sju större stenar radade bredvid hvarandra i båge, på norra sidan par tre i samma ställning och placering in i samma bågformiga linie, samma fall på sydranden, där 5 stenar på samma sätt placerade passa in i samma båge, innanför denna med lucka behäftade ring framstod ett hörn dock ej alltför skarpt markeradt som tydde på, att det möjligen varit en del af någon kistformig inhägnad. På stället hörs i gamla tider flera gånger plockats och sökts, så den ursprungliga ordningen kunnat rubbas. Diametern efter de funna kantstenarna utgör 8 m.

Stenarna i kumlet voro mindre väl rundlade så godt som kantiga; öfverst ett lager stenar af ungefär hästhuvudsstorlek äfven mindre, så följde blandom med större (förenämde storlek) stenar af knytnäfs och 2 och 3 knytnäfs storlek.

Vid undersökningen kom ej i dagen något reellare fynd än benbitar och äfven flere af desse torde datera sig från en senare tid att sluta till af deras lägen i kumlet. Först anträffades en tunn benfliska, ljus till färgen och på endast 36 cm djup. Nästan alldeles vid randen påträffades en fin benpipa ruten inifrån, ungefär 2 m emellan äfven något så när vid randen under en sten en gröfre benpipa, en två meter emellan hittades åter en benpipa, så åter en, I närheten af näst sista benpipan anträffades en kol bit, som på andra sidan ej var alldeles förkolnad, endast ruten. En rund benbit med uddar anträffades på östra sidan. Två alldeles gamla benbitar anträffades på västra sidan i samma linie som de nämnda men ofvanpå bottenstenarna. Kol fanns öfver hela bottnet. Nära till hörnet påträffades en tand alldeles vid bottnet, som troligen måste vara en hästs, ej långt från den nämnda fanns en annan, men som dock är betydligt mindre än förstnämnda. En näfver smula blef också synlig i närheten af tänderna. Att märkas är att kol ej fanns under stenarna, utan äro dessa vid jordytan, och

denna står ungefär i half höjd med botten stenarna.

Rövikby. Undersökning företogs med det midt emot Skrubeln varande aflånga kumlet. Detta omgafs ej af någon skarpt markerad ring, endast på ena ändan och något utefter sidorna finnes större stenar placerade vid hvarandra urmärkande sålunda yttersta randen dock bildade dessa ej någon ordnad slät ringvägg.

Stenarna i kumlet voro öfverhufvud ej sötra, ej heller var kumlet högt. På Östra ändan fanns tvänne hvarf stenar, mera mot midten endast ett hvarf, därefter åter förstnämnda mängd.

Vid sten upptagningen befanns att några större stenar voro placerade på bottnet men utan någon ordning, annars fullbesatt med mindre stenar såsom $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{3}$ mskohufvuden. Bottnet genomletades noggrant, men där kunde ej spåras något annat än kol, dock med den skillnad, att där det var tätast af kol, där var stenlagret tunnast. Äfven anträffades där stenlagret var tunnast en trädstubbe, som var brunnen vid roten. Detta gaf således tillkänna att på sten massan varit eld under en senare tid. Men genom undersökningen framgick och att kol i kumlet ej kannat alstras genom endast en ofvanpå detsamma anställd brasa, utan måste stenar blifvit vält-rade öfver de kol smulor som lågo närmast bottnet. - I samma fortsättning med nämnda kummel med endast ett kort mellanrum fanns anannan ungefär till form och höjd likadan sten samling, men ännu mera omarkerad. Vid undersökningen däraf framgick att dess högsta höjd var 46 cm, som tillika var midten, på ändorna endast 18 cm någon ordnad ring kunde ej spåras ej heller någon annan ordnad sammansättning, ej heller påträffades däri något anmärkningsvärdt.

Ytterkulla by. Kumlet s.o. om byn undersöktes. Först plockades varsamt undan lösa stenar rundtom, som syntes vara ned-rasade att få reda på yttersta ringen; denna anträffades också mycket tydligt hopfogad af ganska stora stenar, större än de i

kastet varande med få undantag när. Till stor del bestod ringen af flata släta stenar, radade bredvid hvarandra, så de bildade en välgjord ringvägg. Ungefär på två meters afstånd var väggen något afbruten, endast några kantiga stenar funnos i samma riktning.

Efter de yttersta randen blifvit uppdagad på sätt ofvan angifvits, begynte undanskaffandet av stenarna från öfversta ytan jämt öfver hela ytan så till vida att först lösa och mindre stenar borttogos och därefter de större, så snart man märkt, att de ej bildade någon ordnad sammansättning. Efter det bottnet sålunda blifvit blottadt., framstod den redan nämnda ringen fullkomligt tydlig. Nu uppmättes kumlet ånyo och befanns längsta afståndet n.n.o.t. s.s.o. vara 12 m, bredden 10 m 50 cm, ringstenarna inberäknade. Föröfrigt hade detta kummel en egendomlig och från öfriga kummel afvikande form, då vi taga i betraktande bottnet såsom sådant, däri befanns nämligen vara uppfördt tvänne ringar innanför den nämnda och ovela i samma förhållande som den omgifvande. Den större af de inre ringarna går jämt på 2 m 15 a 20 cm afstånd från den omgifvande, men består ej af så flaka stenar som denna och är ej fullt slutet ty åt n.v. där ändarna borde sammanträffa gå de om hvarandra alldeles utefter hvarandra och bilda sålunda en dubbel ring på ungefär 3 m. Den innersta går på 1 m 70 a 90 cm från föregående. - Stenarna i kumlet äro för det mesta mans stenar äfven större och till sin form kantiga kuller stenar; ett mindre tal fans bruten sten och af så löst stenslag att de splittrades vid kastandet. 3 st funnos mellan de yttre och mellersta ringen i en fortsättning ungefär 1 m höga och långa, den 3:dje åtminstone $1\frac{1}{2}$ m lång, 1 m hög.

Mellanrummet mellan de två förstnämnda ringarne voro fullsatta med stora stenar, mellan andra och tredje med något mindre och rummet inom den innersta ringen var betäckt med ännu mindre stenar, så stenarnas storlek var större vid randen och aftog jämt mot midten, dock

voro äfven de midtersta (innersta) ungefär af mskohufvudsstorlek. Vid genomletandet af bottnet anträffades öfver hela ytan sot och kol, samt under den största af de stora stenarna en mindre sten som på ena ändan var slät arbetad, men för rästen fullkomligt oregelbunden, ben eller annat anmärkningsvärdt anträffades ej.

Själfa bottnet var mycket ojämt, midtigenom detsamma från s.v.t.n.o. går en djup fåra (skarv) fylld med jord och sten, dock ej till jämn höjd med de omgifvande kanterna utan bildar en djup sänkning, som kanske vällats af den ofvanpå hvilande tyngden. Den innersta ringen är ej sammansatt på bärget utan på jord och mindre stenar hvarmed fåran är fylld, så ringen ej är på jämt botten utan i den nämnda sänkningen. Ej håller är den mellersta belägen öfverallt på bärg, utan är på s.o. randen belägen på ett lager af jord och stenar.

V ä s t a n f j ä r d .

Norlammala. Tvänne kummel undersöktes i denna by, belägna i Lillskogen.

Först undersöktes det rundla, upplockandet begyntes från öfversta delen jämt öfver hela ytan. Någon ordning i uppförandet spårades ej förr än vid bottnet, som befanns vara begränsad af en ring af stora stenar, flere mans, redade intill hvarandra. Innanför denna funnos på bottnet en sammansättning af stenar, som till sin storlek voro ungefär likadana, som de i den omgifvande ringen, men de utgjorde ingen fyrkant ej håller någon fullständig ring, ty n.o. randen bildade en afrundad spets, en möjlighet förefinnes dock att stenarne skrunnit från sina lägen, ty bottnet sluttar någon åt väster, och att oregelbundenheten vällats däraf. Bottnet är ej annars håller jämt, utan har en fördjupning innanför inre ringen. Efter det bottnet blivit blottadt uppmättes det ånyo och befanns dess diameter vara 6 m med randstenarne inberäknade. Den inre ringen, som antag-

ligen bildat en ring, diameter var åt en led 3,20, en annan 3,60. Stenarna i den inre ringen voro ej radade så nära hvarandra som i den yttre.

Stenarna i kumlet voro altigenom mans stenar, dock äfven sådana som mskohufvuden och således mindre än ringstenarne. Botten stenarna voro ej fullkomligt fast i hvarandra, synnerligast mellan den yttre och inre ringen, innanför den inre åter var detta mera faller.

Vid bottnet anträffades ingenting annat än några obrända ben bitar, och sot eller kol sågs ej ens tillstymmelse till. Ben bitarna voro på följande sätt belägna under en af den inre inhägnadens större stenar var en ganska stor ben bit, en likaså flak, men liten knota (såsom en knapp) under en mindre sten vid kanten innanför inhägnaden. Dessutom mellan stenarna vid bottnet tvänne bitar.

Skolbarn, som bo i närheten, berättade att de hittat en ungefär kvarters lång benbit i gropen, som i tiden blifvit plockad.

Gropen har ej kunnat uppkomma genom nedrasande, emedan denna ej var belägen där fördjupning förefanns i bottnet, utan vid randen af densamma.

Det andra kumlet var ej rundt utan aflångt, rektangulärt, dock så att andra ändan bildade en trubbig spets. Stenarna däri äro ej altför stora, några större än mans, dessutom funnos små knappar stenarna likason till fyllnad i mellanrummen mellan de stora. Yttre kanten till kumlet är utpekad genom större stenar; dessa äro dock ej radade fullkomligt fast i hvarandra, i den mot spetsen motsatta ändan är kanten ej fullt hel. Innanför denna inhägnad kunde ej spåras någon ordnad sammansättning endast tyktes som denna skulle varit delad i tvänne afdelningar genom större stenar. Af dessa var den östra fylld med mindre stenar, den västra med större till och med flere mans, men utan ordning.

Längden i riktning n.v.t.s.o. är 7 m 50 cm, bredden 2 m 60 cm och 3 m.

Efter det bottnet blifvit blottadt upptäcktes därpå några kol-
smulor, äfven anträffades några benbitar, men deras lägen voro så,
att de mycket väl kunnat komma efter åt. Något annat påträffades ej.

Det ena af de i Sirnäs belägna rösen undersöktes. Då de öfver-
sta stenarna bortkastades, kvarstod en fyrkantig inhägnad af före-
trädesvis större stenar. Innanför denna voro stenarna i ingen ord-
ning, utan kastade huller om buller så att de betäkte bottnet, som
bestod af bärg. Stenarna voro mest flakor såsom bruten sten. På
bottnet fanns ganska betydligt kol, men ej ben eller annat anmärk-
ningsvärdt. Röset samlades ihop efter skedd undersökning. - Dessa
nära hvarandra belägna rösen äro nästan vid yttersta randen af ett
mot stranden långt sluttande bärg.

H i i t i s.

Kyrklandet. Redan af det om Hög- eller Vedaholm i föregående
afdelning sagda, framgår, att nämnda holme intager en bemärkansvärd
plats ibland fornlämningarna på dessa trakter. Tvänne sten rösen
och ett jordkummel undersöktes där. Dessa äro belägna ganska nära
stranden ej håller alltför högt ofvan om vattenytan. Den öfversta
och viktigaste delen blef orörd. Reinholm säges från den öfversta
upphöjningen ha fört till H:fors en pyts med ben, han hade kommit
öfver dem genom att gräfva en liten graf i kumlet.

Undersökningen bragte i dagen följande. På s.s.o. randen hade
kumlet åtminstone numera rektangulär form, dess längd utgjorde 4 m,
bredd 3 m 40 cm, höjden 54 cm sedt motv, mot o. så godt som jäms
klippan, kumlet var nämligen ej på någon jämn plåtå. - Efter det
stenarna blifvit borttagna i behörig ordning framstod på västra
ändan af kumlet lämningar af en dubbel ring af stenar ganska nära
hvarandra.

Af de kvarvarande stenarna i ringarna kan man ej med fullkomlig säkerhet sluta till om de ursprungligen bildat en rund eller kantig inhägnad, men mera skäl förefinnes dock för det antagandet att den varit kantig, emedan stenarna böja sig ut efter rösets kant åt öster på sidan, men finnes ej mera kvar ens på denna sida hel och hållen och på de två öfriga sidorna finnes ej ens tillstymmelse till någon ordnad sammansättning. En egendomlighet förekom i detta kumlet, som ej existerat i de öfriga, nämligen att mellan de tvänne raderna stenar, som utgjorde lämningar af de nämnda ringarna, fanns mycket kol, till och med kvarlefvor af ett förkolnadt och murket träd, fyllande det mellan hvardera sten raden varande rummet samt något brändt ben.

På norra randen nära till där den ordnade inhägnaden tog sin början befanns tvänne flaka stenar stå på kant på 75 cm afstånd från hvarandra samt flaka stenar på ända bildande en slät bakvägg. Inom denna inhägnad fanns mycket bruk (blandad lera) tegel smulor, några ben bitar och en fågel skalle samt för rästen fylld med samma sorts stenar, som för öfrigt förekommer i kumlet. Dessa äro kantiga och till sin storlek varierande, dock ej större än mans.

Ben bitar fanns i kumlet ymnigt och detta ej endast vid botten utan altigenom mellan och under stenarna sammansmångda med kol och tegel smulor. Själfva botten, som utgöres af bärg, är fullkomligt obrändt, men stenarna synnerligast de öfre äro brända samt omgifna af askblandad muld. En järn bit liknande kläppen i en pingla, anträffades vid västra ändan af röset i de undre lagren.

Det på östra stranden varande röset har antagligen varit rundt, men genom liden åverkan förlorat sin ursprungliga form.

Dess dimensioner voro åt en led diametralt taget 3 m 80 cm, åt motsatt led 3 m 30 cm, höjden 40 cm. Efter det de öfversta stenarna blifvit borttagna framstod på östra randen lämnin - gar af en ring hopsatt af större stenar, emot hvilken fanns kol och murket träd; detta ger tillkänna, att kumlet varit uppfördt på samma sätt som föregående. Stenarna i kumlet vo - ro för öfrigt ganska små. Bottnet, som utgöres af bärg, var på ett ställe tydligen brändt, därpå fanns också tydligt kol, äfven så på några andra ställen, dessutom anträffades vid bottnet betydligt järnslag, samt gullglittrande muld. Ben på - träffades ej.

Äfven det på norra stranden belägna torf belupna kum - let undersöktes. Dess dimensioner voro: längden 5 m, bredden 4,50, höjden 65 cm, formen öfverhufvud något obestämd. - Vid torfvens borttagning befanns kumlet bestå af muld och ej af sten, såsom det först antogs. Vid gräfningen påträffades strax under torfven ett stort tegel, djupare, tegel smulor och någon sten. Slutligen påträffades en inhägnad sammansatt af ganska stora stenar; dess bredd längs bärgkanten var 3 m, den sidan som vettar åt stranden 2 m 60 cm. - Rummet innanför inhägnaden vid bottnet, som alt utgjordes af jord var full - satt med mans stenar mest kantiga, några rundlade. Under des - sa fanns hvarken kol eller ben, eller annt anmärkningsvärdt. Men ytterom inhägnaden fanns kolsmulor på norra västra och södra sidan samt på alla sidor murbruk och tegelbitar. En obränd benbit anträffades på östra sidan ytterom inhägnaden i murbruks och tegelgruslagret.

Bötskär. Det runda kumlet med fördjupning midti under - söktes. Öfverst däri var något större rundlade stenar; där - under fullt med knapper sten, äfvenledes rundlade, dock så

att då och då större stenar stack fram, men utan ordning. Efter det bottnet blifvit blottadt befanns det utgöras af en slät kullrig klipphäll, utom en liten urholkning på södra sidan af naturen bildad, fylld med muld och mindre stenar. Bottnet omgafs till det närmaste af en inhägnad sammansatt af vanliga stenar. Såsom en sten i densamma ingick ett stort block och skjöt öfver med sin andra halfva innan för ringen. Inom inhägnaden kunde ej iakttagas någonsorts inhägnad endast att bottnet var betäkt kretsformigt af ett lager af större stenar; visserligen fanns innanför åt n.o. en hopsättning af stenar, som tydde på ett hörn, men troligast så ställda för att förhindra rasning, emedan nedanför finnes den nämnda sänkningen i bärget. Kol och sotblandad muld fanns så godt som öfver hela bottnet, men ben eller annat anmärkningsvärdt sågs ej tecken till ens.

Då bottnet såsom blottadt uppmättes befanns det vara i riktning o.t.v. 5 m 10 cm, s.t.n. 5 m 30 cm, kumlets höjd 60 a 70 cm. Under hörnstenarne fanns intet. Fördjupningen i midten på kumlet i dess orörda tillstånd kunde ej ha vållats genom gropen i bottnet emedan den var åt sidan.

Efter det kumlet blifvit undersökt och igenkastningen skulle begynna observerades bland de uppkastade stenarna en sten, uti hvilken var inhuggen 8 gropar samt fyllda med något lösare ämne än själva sten. För öfrigt var stenen af vanlig sten art; till sin form 6 kantig, mäter i längd 25 cm, bredd 20 cm. Stenen måste ha varit bland de understa i kumlet, emedan den var bland de öfversta som blifvit uppkastade. Jämte denna observerades 2 andra,

som hade borrhade gruppar, den ena triangel formig den andra rundlad flat.

Tre gruppar på den triangelformiga hade ett djup af en sten och blef fyld af pekfingerspetsen, det 4 och 5:te grundare. Dessa synnerligast den förstnämnda tyda på en offer sten. Stenarna voro så öfverhöljda af muld och dam, då de upptogs att man ej observerade något anmärkningsvär- dare på dem. Den förstnämnda medtogs, de öfriga sattes till- baka i kumlet.

Åt norr och väster nära till det undersökta finnes sten hopar af alldeles obestämd form såsom redan i det föregående är utlagt. Äfven de blevo omrörda och därigenom förmärktes att de synnerligast det västerut belägna sträkte sig långt utöfver det synliga, ty det var övervuxet med torf och ungskog. Men äfven i dessa anträffades kol smulor.

Korsskär. Undersökning företogs med de två på bärgs- klackarna befintliga rösen. Den västra udden befintliga var särdeles omsorgsfullt uppförd. Sidorna och synnerligast ost- liga ändan som var väl bibehållen, väkte uppmärksamhet ge- nom sin ordnade sammansättning; vid närmare betraktande kun- de man spåra, att det hade form af en farkost med rundla- de stäfver. Äfven utgick från ostliga ändan några stenar i rad litet böjdt mot ändan, likasom en fånglina. Vid under- sökningen bibehölls kanterna så högt som möjligt, samt åter- ställdes i deras förra skick vid slutad undersökning.

Efter det bottnet blifvit blottadt befans det vara öfverdraget med ask eller sot blandad fuktig muld; hale kol kunde ej spåras. Vid genomletandet af mulden anträffades däri en ekorrskalle, en mjuk skörnad benbit, fiskfjäll (abbors-), benbitar af hvilka några likna tänder.

Den andra innehöll intet anmärkningsvärdt, ej heller var den förfärdigad med samma omsorg, visserligen fanns stenar åtminstone ett hvarf, som bildade en rundlad inhägnad, men dess vidare ordning märktes ej.

Böle, Örö. Kumlet, som var beläget mellan de två klipp-hällarna, undersöktes. Först uppkastades en kanal bredvid kumlet i stenmassan, som förenade bägge hällarna för att utröna, om i detsamma skulle kunnat spåras någon ordning d.v.s. i själfva grunden för kumlet. Genom kanalen kom ingenting i dagen endast att stenarna voro en oordnad massa af rullsten varierande till storlek, till och med små som knapper sten. Själfva kumlet är ihopradadt öfver hela yttre ytan och fördjupningens yta med stenar af ungefär mskohufvuds storlek och mindre, under och emellan dessa förekommer en mängd knytnäfs stenar. - Undersökningen företogs så att först små och lösa stenar, därefter större och fastare belägna kastades undan, då man ej kunde spåra någon som helst ordning i deras sammanhopande, tills bottnet var blottadt; härigenom framgick att vid sammansättningen af detta kummel ingen annan metod användts än att stenar sammanhopats i rundlad form utan att randen blifvit markerad med någon ring af stenar eller någon inhägnad uppförts vid bottnet. Detta åter utgöres ej såsom först var skäl att antaga af den i kring varande stenmassan, utan af en glatt klippvall, som omisskänneligen blifvit glattad af hafssvallet. Hällen var dock ej slät öfver hela bottnet, utan gick genom detsamma en af naturen danad obestämd fåra i riktning v.t.o., som också var glatt till sin yta, föröfrigt sluttade det något åt s.v. och ost hvarvid sluttningarna voro fyllda, den ostliga med knytnäfsstora stenar den s.v. äfven med större. Den nämnda fåran var fylld

med mest knytnäfsstora stenar ofvanpå hvilka fanns grus i jämn höjd med kanten. Vid den skarpare krökningen af fåran var en större flat sten. I denna fåra fanns intet anmärkningsvärdt. Bottnet var i jämn höjd med den omgifvande stenmassan.

Vid undersökningen påträffades då och då benbitar bland annat en fogelskalle och efter det bottnet blifvit blottadt, upptäcktes på väst sidan utefter klipphällen egendomliga benbitar äfvensom taggar; på samma bottenhäll, som det nämnda botten var, fanns också näfver smulor; äfven på öfriga ställen af bottnet anträffades näfver. Kol kunde ej spåras det minsta.

Fördjupningen i kumlet torde kunna anses vara med afsigt gjord. Detta slöt jag af den förvånansvärda jämnhet och precision, som röjdes i väggarna. Att någon nedrasing vållat gropen har ej skäl för sig emedan den rakte ända ned till bottnet så när, som på en sten af mskohufvudsstorlek, och för öfrigt kunde ej spåras det minsta spår efter någonsorts byggnad, som skulle kunnat falla in och sålunda vålla grop. Fördjupningens vidd diametralt taget vid öfversta randen var 3 m 8 cm, höjden sedt från s.t.n. 1 m 25 cm; hela kumlets diameter var 5 m 50 cm.

Holma by. Hemlandet; på Mellangårds mark inom odlad jord fanns ett jordkummel, som befolkningen ansåg datera sig från en äldre tid, men vid anställd undersökning befanns det härleda sig från senare tider, ty däri fanns glas bitar, en buteljals, glacerade stenkärleksbitar och en vanlig slipsten, därjämte par benbitar tillhörande något djur samt sot.

Högsåra by. På Näman ö (på kartan af misstag Härmansö) undersöktes det på bärgsklacken varande runda kumlet. Först borttogs lösa och mindre stenar, större än en mans funnos ej

häller , alla mer eller mindre rundlade på få undantag när. Hela kumlet bestod utan åtskillnad af större och mindre stenar från öfversta ytan ända till bottnet, som utgjordes af bärget; ingen ordnad ring fanns ej häller någon kist eller annan formig inhägnad; hela bottnet var fullsatt af likadana stenar, som den öfriga delen.

Genom undersökningen kom i dagen endast några kol smulor och svärtade näfver bitar. Ben eller annat kunde ej upptäckas. Att märkas är att kumlet hade något illa medfarits under tidernas lopp.

Äfven ena ändan af den nära till varande mot norr skjutande åsen undersöktes på en sträcka af 4 m eller den del, som upptogs af de två groparna. - Undersökningen utfördes på samma sätt som vid föregående. Den blottade delen bestod företrädesvis af små stenar. $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{3}$ mskohufvuden, äfven mindre. Några mans stenar funnos och endast en enda två mans, belägen djupare än den åsen omgifvande stenmassan. Ej den minsta ordning kunde spåras ej häller röjdes någon ordning i den vägg, som blef synlig vid undersökningen, oaktadt denna var tvärbrant. Kol påträffades visserligen vid den omgifvande stenmassans höjd företrädesvis vid västra randen, men det oaktadt kan åsen ej vara uppförd af mskohänder, utan uppkommen på sätt eller annat, då den öfriga rullstenssamlingen hopat sig; undersökningen utfördes på 1 m 25 cm djup.

De ofvannämnda groparna voro grunda och jämna samt röjde öfverhufvud annan form än de som alstrats genom vinningslystnes gräfningar så de kunnat ha betydelse likasom de öfriga groparna i rullstenssamlingarna i trakten vid deras offerkult.

Kaasnäs. Det norr om bärget vid vägen till Kaxkjela belägna runda kumlet undersöktes. - Såsom redan nämt hade däri midti af vinningslystne blifvit plockad en grop. Hela kumlet bestod af väl och mindre väl rundlade stenar; till sin storlek voro få som mskohufvud, de flesta mindre, till och med som knytnäfvar och mindre; synnerligast västra sidan utgjordes nästan helt och hållet af sådana; samma sida var nästan alldeles utan kol (1/4 af kumlet). Rundtom midten i den öfriga delen fanns kol och sot nästan från ytan ända till bottnet. Midti bottnet fanns en rund slät och precis grop 24 cm djup och samma vidd i diameter, fylld med stenar af knytnäfsstorlek. Rundtomkring och under likasom öfver hela bottnet var jorden rödaktig och stenbunden. Denna grop kunde dock ha uppstått genom det ofvannämnda plockandet. Af undersökningen framgick att kumlet ej var begränsadt af någon ring ej heller omfattade någon inre inhägnad; utan voro stenarna sammangyttrade i rundel utan någon ordning; endast några stora jordfasta stenar fanns på 1 och 2 alns afstånd från groppen, men med alldeles tillfälliga lägen. Ben eller annat syntes ej det minsta. Högst sannolikt är, att sten högen daterar sig från samma tider som rullstenssamlingarne och uppstått utan msko händers tillskyndan.

De undersökta kumlen gifva vid handen en olikhet i byggnadssättet afvikande från hittills undersökta, däri nämligen att den inom kumlet befintliga inhägnaden varit af mer eller mindre rund form, då undersökningarna vanligen blottat kantiga s.k. "Kistor".

Hvarje undersökt kummel samlades ihop efter skedd un-

dersökning, och i någon framstående sten höggs initialerna V. H. och årtalet 1886.

Hvad groparne i de antecknade kumlen beträffar äro de utan undantag senare tillkomna och alstrade genom vinningslystnes gräfningar förutom de i Hiitis, om hvilkas betydelse i det föregående ät utlagt.

III.

De många egendomliga stenhoparna ha ej undgått folkets uppmärksamhet, hvarföre det försökt förklara deras uppkomst. Folksagan förmäler nämligen, att stenhoparna äro valplatser efter Jettrarnas strider, hvilka betraktas såsom någon sorts tvekamp, hvarvid hvardera parten stod på någon ö eller bärgshöjd långt ifrån hvarandra och kastade stener mot hvarandra. Stenhoparna uppstodo då af de slungade stenarna; groparna i dem förklaras ha uppstått däraf att stenarna föllo kringom de stridande, bildande en vall-lik upphöjning rundtom kring dem. På grund häraf sägas Jettrarna ha varit dåliga ti råk." - En variant anger såsom den ena stridande Ramund, en starker karl och stark var Jetturne, som betecknas såsom hans motståndare.

En annan sägen uppställer en alldeles skild grund för kumlens uppkomst. Enligt denna hörde det till "deras" gudstjänst att hvaroch, som bevistade denna, skulle medföra en sten och kverlämna den där gudstjänsten förrättades; härigenom skulle kumlen småningom uppstått. Dessa antaganden hänföras såväl till de egentliga kumlen som rullstenssamlingarna. Det redan i det föregående framhållna antagandet, att de i rullstenssamlingarna förefintliga med om-

sorg gjorda groparna äro minnen, om också tillika grafkum-
mel, från kanske urinnevånarnas offerkult, vinner stadga äfven
af sägnen, som betecknar dessa såsom deras "offerställen".

Enligt ofvan framhållna folksaga vore således Ramund och
Jeturn eller rättare Jettrarna att betraktas såsom dessa
trakters älsta invånare; men om vi taga i betraktande nam-
nen i trakten och de få sägner, som beröra denna sak, torde
vi komma närmare verkliga förhållandet, om ock det sista af-
görandet måste bero tills kumlen äro undersökta.

Endast bya namnen och vissa plats namn ha betydelse,
då åter gårds namnen på få undantag när, ha en grund i si-
na lägen i förhållande till vädersträcken, så heta de såväl
i Kimito som Hiitis i vanligaste fall Norrgård, Södergård,
Östergård, Västergård, förslå dessa ej så ha vi Uppgård och
Mellangård, Storgård och Lillgård, Hörngård, äfven Kullas, Backas,
Bärgas och Gropa. Följande förteckning visar byarna förnärvaran-
de samt i början och medlet af 1500 talet, de förre enligt
utdrag ur kyrkoböckerna de senare enligt skattelängden för år
1538 (stats arkiv n:o 485) samt Reinholms namn samling.

För närvarande   Början och medlet af 1500 talet ¹⁾

Albreckt	Albrekdböle
Berga	Berga
Bjensböle	Biensböle
Bogsböle	Boosböle
Brandtin	-
Brokärr	Broker
Båtkulla	Botekulla
Böhle	Böle
Dahlby	Dalby

1) De med kors betecknade äro från Reinholms namn samling.

Dalkarlbj	Dalekalby
Degerdal	Digerdal
Eknäs	Ekenes
Elmdal	Elmedal
Engelsby	Engelsby
Flugböle	x Flugnböle
Fröjdböle	-
Gammelby	Gammelby
Gjölpo	Gölpo
Gräsböle	Greesböle
Gundby	Gunneby
Gästerby	-
Helgeboda	Helgeboda
Hofva	x Hoffva
Hulta	Hulta
Högmo	Högemo
Kalkkila	Kalkila
Kastkärr	Kasker
Kihla	Kijla
Konstar	x Kostnila
Kuggböle	x Kuggeböle
Kyrkoby	Kirekeby
Kåddböle	Kottuböle
Kär(f)kulla	Korffkulla x(Korvekulla)
Labböle	Labböle
Lamkulla	Lambkulla
Lappdal	Lappedal
Lamnäs	Lemnäs
Lillvik	-
Linnarnäs	x Lynnarnes

Löfböle		Löfböle
Maakila		Makijla
Mainiemi		Maijnemi (X Mayanem)
Mattböle		-
Mattkärr		Mattker
Mjösund	X	Miösund
Måsa		Mosa
Nordvik		Nordanvik
Norrlångvik		Langvick
Norrsundvik		-
Orrnäs		-
Paiböle		Paijböle
Pedersjö		Pedrsöö
Pungböle		Pungeböle
Påfvalsby		Povalsby
Qvarnböle	X	Qvernböle
Reku	X	Rekw
Rugnola		Ruggenol
Sjölax		Siölax
Skarpböle		Skarpböle
Skogböle		Skogby
Skog		-
Skogsböle		Skogsböle
Skäggböle		Skeggböle
Skålböle		Skolböle
Smedaböle		Smidhaböle
Smedsböle		Smidzböle
Stenmo		Stenigemå
Strömma	X	Stonna
Tavastrona		Tavastruna

Thorsböle	Torsböle
Tjuda	Tiuda
Tollsnäs	Tolsnes
Trotby	Trodby
Träskböle	^x Treskeböle
Träskö	Treskö
Westankärr	Vesterkerre
Vestermark	Vestermark
Vestlax	Veskijlax (^x Veckelax, ^x Weskilax
Vicksgård	- ^x Veskelax)
Vicksvidja	Vicke
Villkärr	Villekerre
Vreta	Vretha
Östermark	Östermark
<u>i Dragsfjärd</u>	
Björkboda	Birckeboda
Dalsbruk	-
Dahlen	Dalen
Genböle	Geijmeböle
Hammarsboda	Hammarsboda
Hertsböle	Härsböle
Kråkvik	Krockvik
Ytter kulla	Kulla
Karra	Kerra
Labbnäs	Lappenes
Lillfinhofva	Finnehoffva
Långnäs	Langenes
Nordaná	Nordanoo
Puronpää	Purinpää
Rosendal	Rosendal

Rovik	Röövik
Skinnarvik	Sinnarvick
Smedskulla	Smidzkulla
Storfallan	-
Storfinhofva	Finnåhoffva
Stusnäs	Stusnäs
Sunnanå	Sonanoby
Söderby	Södrby
Söderlångvik	Langvick
Söglö	Seijla
Tunglax	Tungelax
Ytterölmoss	Yterölmoss
Öfverölmoss	Olmes
Hummelholm	-

I Westanfjärd.

Billböle	Billeböle
Brändboda	^x Brendbodha
Finsjö	Finszö
Galtarby	Galtarby
Gragnäs	Greggenäs
Illo	Öster och Väster Ille
Kobböle	Kobböle
Lammala	Lammal södr <u>L^{al}</u>
Misskär	Misker
Nifvelax	Nijffvelax
Piudare näs	-
Pörtsnäs	Pörttenes
Sirnäs	Sirnes
Sundvik	Sonnavik
Tappo	Tappo

Vestanfjärd	Vetsanfjärde
Östanå	Östenåby

I Hiittis.

Biskopsö	Biscopsö
Bolax	Bovelax
Böle	
Hiittis	Hijttis
Holma	Holma
Högsåra	^x Höckesar, Hökesure, Houcksur, Höcksor.
Kaasnäs	Kasnes (^x Korsnäs, Karsnäs, Kaasnes)
Kaxkela	Kakskiela
Lafö	-
Rosala	Rodzala
Tunnhamn	^x Tunnehampn
Vänox	Venox
Vänö	Vänöö

Af denna förteckning framgår att de byar som tillkommit sedan början af 1500 talet ej ha någon karaktäristik betydelse, hvaraf kunde antagas att äfven de då befintliga så att säga alldagliga namnen vore tillkomna genom en senare bosättning, då åter de namn som ha en djupare bemärkelse syfta på någon annan och tidigare bosättning än den nuvarande svenska. Sådana namn såsom af förteckningen framgår finnes i dessa trakter i mängd, och måste antagas vara tillkomna genom ett finskt folk elements vistande i trakten¹; äfven finnes sådana som ge tillkänna att trakten varit i beröring med Lappar. Speciellt om Ester påminner byn Vestlax, som i sin tidigaste kända form heter Veskiij (ske) lax. Ordet Veski

1) Jfr. Freudenthal: Om svenska ortnamn i Egentliga Finland i Finska vet. societetens elfte häfte.

gen. veski är nämligen estniska och betyder kvarn; - lax åter det finska lahti. Således skulle Vestlax (Veskilahti) betyda kvarnviken, och följaktligen trakten stått i nära gemenskap äfven med en finsk estnisk folkstam.

Utom bynamnen och gårdsnamnen finnes synnerligast i Hiitis skär en massa plats som också torde ha sin betydelse; i Kimito äro de fåtaligare emedan där ej finnes sådan mängd öar, vikar, bukter, grund etc. som i Hiitis, hvilka alla betinga sig namn. - Följande förteckning innehåller de namn från Hiittis, som ha en någon som hälst ovanligare klang.

Vänoxa	Grens
Verknäsjälon	Brändalsviken
Beckjälon	Böteskär
Kittokärret	Liholm
Tomtkärret	Stikarholm
Trollkopsmalm	Flässkäre
Heltdalsviken	Ersholm
Loskäre	Dockstranden
Onholm	Bolax skär
Skutviken	Eidesviken
Knippisjälo	Bolax
Eide	Södermeland
Skvalloviken	Lånosbalje
Orkilen	Jetossundet
Skreckesundet	" viken
Digerången	Snetje klubbviken
" " s holm	Stolpoängsviken
Tranjen holm	Skadsuddsglae
Gunnarsängskilen	Biskopsö

Gistars	Munken (udde)
Vennoxviken	Stortomten
Finnbalje	Lill "
Vaskasviken	Stabulsvassa
Skaksviken	Digersalvik
Trollklobbviken	Tukil
Maringsvik	Gobbarverkas
Ölkilen	Bötehage
Skräitas sund	Djupö/ Troll-klobbviken
Tomtesundet	Dömmasskär Tisonskär
<u>Kyrklandet</u>	Ekenäsgrundet
Hönviken / finnes	Benklobb
hönsglo, torde vara	Rogom (grund)
samma härledning/	Höterön
Marholmsviken	Sittes grund
Lökholm	Tjugholm
Eisskär	Järngrundet
Massholm	Tjisskåret
Enör (Einö)	Bötskäre
Dömmasskäre	Takvidaholmerud
Lamörona	Tokholm
Lånholm	Borg
Presskäre	Killingskåret
Mesholmana	Grötholm Bossgrund
Hisskäre	Linskäre
Tandskär	Kvarpkärret
Otter skär	Ikattan näset
Kuggskär	<u>Gårdar</u>
Bötskär	Skatas
Korsskär	Öster Lassa

	Vester Lassa
	Risars
	Ovals
<u>Böle.</u>	Stuntta
Monan (men) sund	
Dömmarsviken	Lakavarpet
Ledaviken	Sebbonsundet
Linnesjölen	Rosalviken
Breidviken	Grobbviken
Erendängen	Brendlandet
Vingklubben	Bendskär
Klojuklobb	Själfn
Eitiskäret	Alland /finnes mycket namn/
Bomarsklobb	<u>Rosala</u> gårdar
Tappaskäret	Kas
Ramsholm	Spaks
Urholm	Nissa
Tjärnholm	Tomusa (yngst)
Greppogrundet	Molosa (<i>Månosa?</i>)
Hundtratto	Vedaholm
Hessgrundena	<u>Holma</u>
Enskäre	Skans (gård)
Malskäret	Storholmana, hvaribland
Mankomsskäret	Kvarnholm
" grundet	Finnskäret Melastholm
Kastanklobb	Kaljasholm
Ramsskäret	Snetjeholm
Marholm	Svenoholm
Dömmarskäret	Melastholm
Sticklona	Ramsholm
" -el grundet.	Lasholm

Kiss (tjisskäret)	Fjälskär
Osmanskäret (nämndes efter Klemskär	
Köpmansskäret (hvarandra	Helgskär
Rotunskäret	Fenskar
Marraskäret	Pervettensklobb
Flasskärena	Allandsklobb
Boskskärena	Fläsche klobb
Godbyskäre	Dalkarssunds grund
Göstangrund	Valkhamsörena
Glidrona	Hamnholm
Plackonskärena	Tyskhamn
Södeboda	Trollfarstubarget
Tärnsören	Skånsjälö
Morlandet	Anttajalon
Gryton	Degeräng
Artajälön	Bottuskär
Brudjeklobb	Koddskär
Kinkhanamaja	Klovaskär
Möirkil	Fonklobb
Lattahitte eller	Storeijeskär
Fåkatta	Marskär
Kasunamn	Ö(y)rskär
Langlestranden	Bettaskär
Mortvig	Bettaskäre kungen
Böseväg	Skålskär
Jorpo (ett bärg)	Indergranskär
Sudjevarpet	Korsskär
<u>Vänö</u>	Härsskär
Pella	Einskär
Klings	Storbosskär

Mas gårdar

Bergs

Stens

Kappaloviken

Renneln

Korssundet

Hårsberg

Edsberg

Hårsmarsberget

Söderöarna ha

Köpmanhamn

Kajutviken

Kärrson

Prest ön

Benkilskrokana

Appelviken

Tosscher

Guds namngrundet

Grackskär

Eisskär

Lockarsudden

Eiseholms udden

Andtskär

Ertskär

Elgeklobbana

Fistron grunde

Grillskär

Bjenskäret

Trollskär

Tistron skär

Bosklubben

Storådkär

Hjärskär

Prys

Tunnhamn

Kappalskroken

Munkängen

Påskskär

Mörmsörona

Ängeskär

Mörskär

Högsåra

Ers

Örs gårdar

Ållas

Trollfarstubarget

Ramsvik

Särkelax viken

Bolnäs

Appelviken

Kaasnäs

Lassa

Tyskars Smidts gårdar

Slottsbacken

Tillholm 2 st.

Bicko

Äppelholm

Mesholm

Asskär

Köpmanskoja

Kyrkskär (ett bärg som liknar en kyrka)	Strömsgrundet
Appolskär	<u>Kakskjela</u>
Höckaskär gr.	Görholm
Länka skär	Skaksholm
Krobaskär	Alagrund
Ånholm	Finnviken
Ärnesholm	Kråkomängen
Järn holm	Prestnäsudden
Bjenholm	Löfö
Hjellholm	Kartu
	Pulpeudden
	Adultaskärret
	Purmpeåkern

Äfven af dessa uppräknade namn äro de flesta utan någon belysande betydelse; bland de mera karaktäristiska intaga en väsentlig del namnen med hufvudbeståndsdelarna Finn, Troll och Tomt samt ett namn med den betecknande slutstafvelsen - lax, hvilket ords föregående del också är omisskänneligen finskt.- Om Trollfarstubarget finnes den sägen att där bott ett troll i ett af klippväggar omslutet rum, sin bädd hade trollet haft på en klippafsats, samt visat sig i flere skepnader. - Af dessa skulle således också framgå, att finnar funnits i Hiitis skär tidigare än den svenska bosättningen och kanske Trollfolket¹⁾ traktens urinnevånare.

Följande förteckning visar gårdsnamn från Kimito, som avvika från de vanligt förekommande.

Pääkylä i Kihla (byn till hälften finsk)
Gropa i Pedersjö
Risars i Pungböle

---

1) Jfr. Hyllén Cavallius.

Snickars	i	Vreta
Smeds	i	"
Teglas	"	"
Väfvars	"	Helgeboda
Sursibbe	"	Rosendal
Erkas	"	Genböle
Skräddars	"	"
Smeds	"	"
Braskas	"	Lammala
Labbes	"	"
Birkas	"	Östanå
Domis	"	Tappo
Grop	"	"

För öfrigt finnes i Kimito bland andra benämningarna: Trollklinten, Trollkulla, Hiiden ala¹) (öfverfartsställe från Kimito till Sagu åt Åbo till). (I Rosendal finnes en kulle benämnd Lappo och Lappkullan, men invid den samma finnes en åkerlinda, som kallas Lappon, så kullen också torde ha sitt namn däraf, och således ej ha någon gemenskap med lappar.) Äfven dessa tyda på denna trollfinska bosättning. Hvad Trollkulla skildt beträffar, är den belägen så, att invid densamma finnes fyra grafkummel, som i sin mån bekräfta antagandet att stället fått sitt namn af en i tiden där bosatt folkgrupp. Sägen om stället att trollen (troll benämningen växlar med "jettrar" och "de")

---

1) I Kimito blef jag ej i tillfälle att få så noga reda på namn på mindre betydande ställen såsom i Hiitis skär af orsak, att ledsvennerna ej alltid kände till benämningarna, och flerstädes fans ej skilda namn, utan man hörde gemensamma benämningar såsom "bergana" "kärrena" etc.

där sammankommit och haft sina möten. Kumlén i Hammarsboda röja stor likhet med de nämnda, synnerligast i afseende å deras läge, ty hvardera gruppen är uppförd på en gräsbevuxen plåtå invid en ås. - Om en finsk bosättning i ifrågavarande trakter vittnar äfven tvänne sägner, det heter nämligen om Finnhofva, som nu bebos af pur Svenskar, att då allt var öde, berättas en finne ha kommit till stället samt bygt och odlat det, hvaraf byn också fått sitt namn. Om Hiitis säges, att där nog bott finnar, men att de blifvit "skutta" på land, emedan de varit "ilaka", och svenskar satta i stället. - I sammanhang med denna sägen förtäljdes att i Kaasnäs på Slottsbacken funnits ett slott, som "jettrarn" bebott. - Dock kan man ej åtminstone numera märka på stället några de minsta lämningar efter någon byggnad.

Om den nuvarande besättnings ålder äro underrättelserna lika bristfälliga, och sägnerna om densamma glest sådda. I själfva folkmedvetandet tyckes dock ligga, att det betraktar sig såsom afkomlingar till traktens ursprungliga innevägnare. Detta framgår tydligast af det faktum, att i Koddböle by finnes en familj, som anses såsom den enda i dessa trakter hörande till den "gamla stammen", hvilken (gamla stam) existerat allt sedan "kristet folk börjat bebo landet". Således skulle den gamla stammen vid kristendomens införande undanträngt ett i trakten före detsamma bosatt folkelement. - Detta kan dock med fullt skäl antagas ha skett före Erik IX korståg. - Inom nämnda familj visste man följande om släktens öden. Såsom stamfader betraktades en mäktig man, som "regerat hela socken" och varit "riksdagsman" samt kallats "storofar". De nu lefvande afkomlingarna voro i femte eller sjette rakt

nedstigande led från nämnda storofar; således är att antaga att släktet existerat någon tid, innan den eller rättare storofar kommit till sådan betydelse, samt att befolkningen i Kimito redan varit af samma nationalitet och hörde till samma gamla stam.

Det nu af familjen egda hemmanet var också storofars residens, hvarför släkten sökt bibehålla det inom sig, så hade tvänne ggr de manliga arfvingarna dött, hvarföre till stället flyttat en gift dotter, så släkten sålunda blifvit i besittning af hemmanet.

Sågen om Dalkarbys uppkomst bekräftar på sätt och vis i det föregående framhållna befolkningsombytet. Det heter nämligen, att en Dalkarl kommit till trakten, "köpt" åt sig hemman, och byn skulle fått sitt namn efter honom. Hur det också må ha förhållit sig med köpet, framgår däraf dock att en annan folkgrupp anses ha varit i besittning af stället, då de hvaraf trakten fått sitt namn, kommit till orten. Att den undanträngda befolkningen hört till någon finsk stam torde ej vara omöjligt enligt det tidigare framhållna.

Detta befolkningsombyte torde ha skett så långt tillbaka i tiden att de ifrågavarande trakternas finska innevånare stått på en alldeles outvecklad ståndpunkt, så de ej kunnat invärka på samfunds förhållandenas gestaltning vid den svenska kolonisation, hvarigenom först något sånär ordnade förhållanden ha uppstått i dessa trakter. Härigenom kunde väl också förklaras, att i Kimito endast "svenks rätt" kommit till användning vid skatte regleringen därstädes 1).

---

1) Se Dr. Fontells afhandling "Om svensk och finsk rätt."

Att sluta af sägen tyckes Hiitis ha varit en betydande plats i tiden. Detta tillfölje af där timade byggnads handels och plundrings företag; äfven utpekas flera ställen såsom forntida farleder, hvilka numera kommit urbruk, vid några af dessa finnes på höga bärgs höjder mindre stenhopar hvilka betraktas såsom lämningar af sjömärken. En af de nämnda farlederna leder från söder förbi Bötskär "där de haft sitt offer ställe" till Hög eller Vedaholm vid det nuvarande Hiitis kyrklandet och därifrån inåt skären utefter Löföström (vid Krokö), en annan förbi Rosala udden till Böle by, där synnerligast det ställe hvarest Vestergård hemman nu är beläget skulle tjänat till hamn. Till samma hamn kom man äfven fr. s.o. genom Storsundet, som bildas af Ramskär och Stenskär, samt fr. ost genom sundet mellan norra och södra Granholm. För att utpeka Granholms farleden och hamnen finnes ett sjömärke (stenkombel) på södra Granholm, beläget vid sunds mynningen på högsta delen bärget. Detta tyckes varit fyrkantigt och dimensionerna äro 2 m 70 cm och 2,30, höjden 75 cm, men på hvardera sidan om bärget på hvilket märket är uppfördt, och som sticker spetsig fram mot udden, finnes mycket nedrasade stenar så märket kunnat vara ganska högt. Enligt sagesmannens påstående skulle ön då ej ännu varit i så hög grad skogbevuxen som nu, hvarför märket kunnat ses till Rosala udden och till andra ändan af Granholms sund åt Hangö till. Dessutom tjänade det till vägledning åt en farled, som ledde till det nuvarande kyrklandet förbi nämnda hamn, och vid hvilken de tre farlederna förenades. Ännu är att nämna en farled, som ledt förbi Örö (udden hvarest jetukastet är beläget), Hamnholm, Holma by mellan kvarnholm och södra delen af hemlandet, och sedan ut åt Stockholm till förbi Holma

hemlandets västra udde (Västernäs). På denna sträcka sades finnas sjömärken på Hamnholm, där också en godhamn finnes; lämningar af sjömärken finnas äfven på södra delen af Holma hemlandet, nära inloppet till byn; midtemot detta finnas ett på kvarnön, samt på Holma hemlandet ännu ett vid västra näset. Af de anförda sjömärkena är det på Granholm det största, då de öfriga endast utgöra mindre regelbundna stenhopar och äro ganska små. Att farleden vid kyrklandet i Hiitis har skäl för sig bekräftar den omständigheten, att för en längre tid tillbaka kronan under sv. väldet aflönat lots därvid; denne skulle bott på nuvarande Skatas hemman. Detta framgår af ett gammalt dokument, som beverat på Skatas hemman.

I Kimito sades en farled ha ledt invid det bärg i Vreta på hvilket "jetukasten" äro; numera är stället en odlad dalsänkning och står i förening med den dalfåra, som genom går hela Kimito; farleden, om sådan funnits, skulle således ledt nästan tvärs igenom landet.

För ortens vigt talar en sägen som förmäler att en stad, ej mer och ej mindre än Stockholm skulle byggas vid Hiitis kyrkby, hvaraf lämningarna på Högholmen påstås vara kvarlefor. Staden fick dock aldrig färdig, emedan den alltid blef förstörd, huru detta skett framgår ej med klarhet ur sägen. För att utleta en lämpligare plats urhålkades en stock, och fylles med mynt och annat värdefullt, hvarefter den sköts i hafvet, där den landade skulle staden uppföras. Detta skedde också och där byggdes staden, som är det nuvarande Stockholm och benämndes så efter stocken. Om också denna sägen har sitt ursprung i Sverige, framgår däraf dock att Hiitis trakter-

na varit en betydande ort, då befolkningen där kunnat tillägna sig en dylik sägen. Detta bekräftas äfven af den omständigheten att enligt sägen "alla folk" drefvo byteshandel med denna ort så ett riktigt handelsgille existerat som haft sitt säte vid Kyrksundet. Bland de "alla folk" som drifvit handel på Hiitis nämnes Italianare, Hundturkar, en annan variant åter nämner endast Engelsmän. Hundturkarna handlade, förmäler sägen, med "röda tyger". Då dessa främlingar anlände till orten läto de lysa i de kringliggande nejderna på fasta landet om sin ankomst. Främlingarna begagnade såsom sin hamn Böle, handelsplatsen åter var Kyrksundet.

Dessa folk kommo dock ej alltid i vänskaplig mening, utan kommo ofta för att plundra. Synnerligen lifligt kvarstår en berättelse om Hund- äfven Vildturkar (folk som äto människor) som i denna mening kommo till trakten. Enligt sägen hade de uppfångat en om farvattnet kunnig man, hvilken de tvungo att lotsa sig in. Men det råkade vara herrns namnsdag, så de öfverlastade sig, hvarföre lotsen öfvertalade dem att gå under däck, emedan befolkningen var elakt folk. De följde också rådet; men så snart de voro under däck stängde han luckorna och kommen i land tillkallade han folk till sin hjälp, hvarpå de förgjorde dem med själjärn. De dödas lik begrofs i närheten af Skatas och till åminnelse af deras vilda utseende högs deras bilder i sten. Af dessa förvaras ännu två på Österbygge inmurade i en kakelugn.

En variant betecknar de mördade för "Juter". - På nämnda gård finnes också tvänne i sten huggna avbilder liknande lejon hufvud. En gammal man påstod dock att hans morfar hämtat stenarna från Reval.

Under krigstider sägas de flesta öar ha varit öde, antingen till följe af ödeläggelse, eller att innevånarna flyktat; till och med så att en alldeles ny bosättning on någon tid kommit till stället; såsom sådana betecknas Holma i Hiitis och Kökar.

Hvad Hiitis egen befolkning beträffar förmäler sägen, att den varit fallen för sjöröfveri och plundring. Såsom Sjøröfvare betecknas isynnerhet innevånarne på Vänö. De skulle ock de tiderna bott på skilda öar, äfven därför att det nuvarande bya-landet varit genom skuret af hafvet och sålunda bildat tre eller fyra delar. Numera utgöra dessa ställen dalsänknings och äro odlade. Sitt sjöröfveri bedrefvo de på så sätt, att de höstetid brände eldar vid skären såsom på Skadharn m. fl. nära Kalskärs fyr och narrat sålunda fartyg till sig, förgjort besättningarna och plundrat fartygen. Sedermera blef denna på skilda öar bosatta folkgrupp "skuten" tillsammans på samma land, nämligen till Vänö. Ett antagande försatte denna "skutning" till tiden för kyrkans öfverflyttning från kyrkön till Hiitis, och detta skedde 1686 enligt ett intyg i en communicationsboksparm af en prest Sirelius, som lefde på 1700 talet.

I Kimito äro sägnerna om folklifvet ännu fåtaligare än i Hiitis. Men af dessa framgår att äfven Kimito varit föremål för utlänningars handels spekulationer, hvarvid befolkningens skinnvaror varit efterfikade; sägen förmäler att trakterna Tollenäs, då Tolldasnäs varit den nordligaste ort för skinnvaruhandeln. Häraf anses Skinnarvik ha sitt namn. - För ortens betydelse talar den omständigheten, att äfven hit skulle byggas en stad, nämligen i Gammalby, ej långt från Strömna, där tvänne mynt från Romerska kejsartiden blifvit funna. Men ej

håller af detta företag blef något, såsom orsak angifves att "dom hade full inte makt, som skulle bygga." I samma by sades finnas "jordens" älsta rusthåll. Redan den omständigheten att i sägen bevarats minnet af två så stora företags utförande, som tvänne städers byggande så nära hvarandra, bevisar att dessa trakter måste ha varit central punkter för en stor rörelse.

För öfrigt ha innevånarne varit utsatta ofta för ofredliga tider (" ryssen och svensken stred ofta") Under en sådan period blevo alla män i Lammala "tagna", medan de slog på ängen, och bortförda, men fördes ej längre än till Tappo, förrän de dödades alla, däraf har byn fått namnet Tappo. Därförinnan hade byn hetat Åby, förmåler sägen. Lammala åter var efter den betan 100 år öde, hvarefter dit kom Polacker.- Enligt en annan sägen skulle mellan Tappo och Nivelax existerat ett ordentligt slag, så blodigt att långa tider efteråt mulden i den trakten varit rödaktig af det myckna utgjutna blodet; i slaget "tappade" den krigshär som var åt-Tappo sidan, och däraf har byn sitt namn. - Namn sådana som Kosackbärgen, Polacksviden, det förra hörande till Söderby, det senare till Hammarsboda, gifva tillkänna, att trakterna varit i beröring med Polacker och Kosacker. På Polacksviden sades äfven finnas mindre tegelstenshopar, öfvervuxna af träd och mossor, såsom lämningar af ett läger ställe,

Från kriget 1808 - 09 finnes tvänne händelser, som lifligt kvarstå i befolkningens minne. Det ena är en sjödrabbning vid Falkefjärd i Hiitis, det andra öfverumplingsförsöket på Buxhöfden i Vestankärr efter slaget vid Sandö ström.

Hvad det första beträffar, förmåler sägen att Ryssarne voro med tvänne skepp "Hjelmer" och "Styrbjörn" som de erhål-

lit. vid Sveaborgs kapitulation, ankrade på nämnda fjord; svenska flottan åter låg vid Örön (på Norrnäbb af samma Öro säges vara "folkbegravva" från krigstid; en uppgift bestämmer tiden därför till 1808 - 09, en annan till 1788; där finnes också en stor mängd kumlar uppkastade, från hvilka sades ha framkommit ben; dödligheten hade vållats af sjukdom). En natt företager sig en löjtnant åtföljd af manskap i båtar att öfverrumpla dessa. De kommo också obemärkta fram, angripa det ena fartyget och bemäktiga sig detsamma efter en het strid efter att hafva dödat nästan alla Ryssar ombord (1000 man !). Vid "segerhurrat" märkte besättningen på det andra fartyget, hvad som var å färde och tvungo svenskarne att dra sig undan, de flydde till Österskären i en som Ryssarna trodde vik, hvarföre de fylde inloppet med stenar, i hopp att innesluta svenskarne, men det var ett sund, så de räddade sig.

Vid Sandöström lågo Ryssarne med kanon slupar bakom tallholmarna samt hade ett batteri vid Päisterpää och Tegelbakudden. Svenskarne hade förskansat sig på Rövvarholm under befäl af löjtnant Sölfverarm. Buxhöfden jämte Ladau, den sistnämnda enligt sagesmannens utsago "förrädare", hade sitt högkvarter i Vestankärr. Svenskarnes afsigt var att kringå den ryska ställningen samt bemäktiga sig Buxhöfden jämte Ladau. De framryckte redan i skogen invid högkvarteret, då en fru Hagmen född Ehrenstolpe yppade svenskarnes ankomst för Ladau. Buxhöfden jämte Ladau togo då till flykten och räddade sig sålunda, Buxhöfden till sina kanon slupar, Ladau åter hade ensam gifvit sig i väg till kyrkbyn. - Nämnda fru hade varit förlofvad med Ladau och hade därför intresse af att rädda honom. Enligt berättelse hade hon räddat Ladau redan engång förut. - Vid bataljen stupade å Svenskarnes sida bland andra

en löjtnant vid sv. adels fanen Silfversvärd, som jämte ett par kamrater är begrafven ej långt från Vestankärrs karaktärsbyggnad. Löjtnant Silfversvan egare till Vestankärr har låtit uppföra en kulle öfver grafven samt planterat fyra ekar därvid för att utmärka platsen. Nämde egendoms innehafvare hade af gamla personer erfarit att det var S:svärds graf; för att förvissa sig om vid det angifna stället någon var begrafven undersökte han stället och fann 6 kvarter under jordytan 3 st skelett samt i den omgifvande jorden, som bestod af lera, hade formerna af kropparne bibehållit sig. (Ofvanstående enligt Ljtnnt S:svans egen berättelse; Ladauska historien hade han hört af Fru Hagmans egen son, som äfven för närvarande är bosatt i Kimito). Till Sandöströms slags utgång torde också bidragit bristen på ammunition, ty enligt berättelsen hade svenskarne dragit sig undan till fasta landet åt Halikko till efter det de bortskjutit sin ammunition. Sölfverarm hade räddat sig genom simning.

I Mjösund finnes en genomskjuten vägg såsom minne af slaget.

IV

Såsom minnen af kristendomens insteg i landet torde kunna betraktas de så kallade Kappals.¹⁾ Dessa ha varit små bönehus, som antagligen blifvit bygda i trakter, där kristendomen till först vunnit insteg, och innan kristendomen så rotfast sig att egentliga kyrkor kunnat uppföras. Sådana ha

---

1) Jfr Reinholm "Kristin uskon saatosta Suomeen". I Finska fornm. fören. tidskrift VI.

funnits såväl i Hiitis skär som i Kimito. Härför talar också deras lägen. Dessa ha nämligen ej varit uppförda i det inre af landet utan i den yttersta skären eller vid kusten. Så har i Hiitis funnits en på Vänö och en i Tumhamn, de yttersta i väster af Hiitis skär. I Kimito åter ha de haft sina lägen en i Dragsfjärd nära till där den nuvarande kyrkan står på landttungan mellan norr- och Dragsfjärden; den andra i Sunnanå (hör till Dfjärd kappell) således vid västra kusten och vid en dalsänkning som går genom hela landet vid hvilken också den nuvarande Kimito kyrkan är belägen, och som tydligen öfverflutats af vatten; vid samma stråt i Mattkärr på malmen, där jetukasten äro, ha de gamla sagt att en gammal begravningsplats finnes; äfven kors hade synts där.

I Vestanfjärd nära till den nuvarande kyrkan, men också denna är vid en från hafvet inskjutande vik. Af dessa finnas ingen mera i stånd och endast på Vänö kan framvisas grunden där en stått. Väggarna af byggnaden hade ännu stått kvar för en 20 år tillbaka, men brunnit genom en vådeld. Hvad dess inredning beträffar hade den varit försedd med predikstol, altare och bänkar för åhörarena samt till prydnad haft en jungfru Maria bild med Kristus barnet i famnen, utarbetad i träd af ett stycke, och gruppen placerad mellan predikstolen och altaret. Nämda kappal var dessutom försedd med en ringmur, som också ännu synes, men är mycket låg samt består af ganska små stenar, såsom ock grundvalen för själfva byggnaden. Ringmuren är en nästan jämn kvadrat, dess ena sida är 13 m, den andra 13 m 50 cm. Grundvalen för byggnaden, också fyrkantig är åt en led 6 m åt den andra 5 m.

Om de öfriga kappals tillvaro vittnar endast namnet på de ställen de antagas ha varit. Så ha vi på Tunnamn en hafsvik som kallas "kappals" kröken samt en äng i närheten däraf som kallas munkängen och förmäles att munkar där blifvit begrafna. (Alldeles nutida är ett namn därstädes: prostebärgat, emedan prosten i Kimito Hedberg plägat, då han besökt orten, besöka detsamma och promenera därpå).

I Dragsfjärd är samma fall. Där talar för förefintligheten af ett f.d. kappal namnet Kappalsbacken, hvarmed betecknas en skogbevuxen kulle i närheten af den nuvarande "kyrkan" har nästan redan försvunnit ur folkmedvetandet, endast en lomhörd gammal, darrande gubbe höll fast vid, att där skulle funnits en "kyrka", och om någon sådan existerat, torde den varit af samma slag som de nämnda. Från samma backe där "kyrkan" stått enligt gubbens påstående, hade hittats en mängd gammalt mynt, "så gammalt att ej ens någon fick reda på huru gammalt det var." Geheimerådet Ramsay f.d. egare till Dahlsbruk hade tagit omhänder dem. Enligt en annan berättelse skulle de från nämnda backe hittade mynten varit "likadana" som de mynt, som ha två pilar i kors på en sida, på den andra en sköld med krona öfverst, ini 3 kronor samt med inskription rundtom. Från samma backe hade dessutom enligt den sistnämnda berättelsen hittats benbitar och ruttnade bräder.

I Västanfjärd visste man ej säkert platsen för det tidigare gudahuset, men allmänt ansågs att det funnits i närheten af den nuvarande kyrkan.-Bland namn som vittna om kristendomens insteg i trakten är i första hand att nämnas Biskops ö i Hiitis. Huruvida någon biskop därstädes varit bosatt, torde vara tvifvelunderkastat, men en sägen förmäler dock att så varit fallet, och att ön däraf bär sitt namn, tillochmed visas på en ganska hög bärigs höjd stenar, som

skulle tjänat till grundval för biskopsbyggnaden. Nedanför bärget är nu en djup dalsänkning odlad som äng; denna för- mäles ha varit öfverfluten af vatten och tjänat till hamn, hvarvid fartygen fastbundits i järn ringar, som varit fast- fästade i den tvärbranta bärgväggen. De antydda stenarna äro ganska stora vanliga kantiga stenar, ej håller kunde jag af deras inbördes läge sluta till någon somhälst bygg- nads grund. Likaså oupptäktbara voro ringarna. Men vid mot- satta delen af ön invid byn i dess båthamn skjuter en klipparm ut i sjön ungefär 4 m långt, och däri på dess öfversta del är fästad en järn ring med 18 cm diameter, själfva ringens tjocklek ungef. 2 1/2 cm; klipparmen är ej hög så ringen vid dåvarande vattenstånd var 85 å 90 cm of- van vatten ytan. Ringen ansågs dock ej vara alltför gammal, endast ungefär 70 å 100 år.

Andra namn äro i Hiitis: kyrklandet, kyrkön, tvänne Böt- skär, tvänne korsskär (Kyrkskär hörande till Kakskjela har sitt namn af ett högt bärg, som gör det likt en kyrka). Munkängen Helgskär, Korssundet prestön. Prestnäsuddén Gudsnamns- grundet, Påskskär Munken Bøtehage. Kaasnäs finnes skriven en- ligt Reinholms samling af namn Koorsnäs, Karsnäs, Kasnes, så- ledes skulle äfven detta tyda på något kyrkligt. I Kinito Munkängen, trenne Tronberg, Helgeboda, Engelsby, Bøtebärget, Bo- tekulla. Kyrkön är belägen mellan det nuvarande Kyrklandet (Hiitis) och Bølslandet åtskildt genom dessa genom Norr- sundet och Kyrksundet. Att denna ö ej har sitt namn utan skäl bevisar de lämningar därstädes äro, ty på dess södra strand (ungef. 100 famn från stranden) finnes ännu en rektangelformig ringmur kvar. Dennas längd går i riktning s.s.v.t.o.n.o. utefter sundet - elfståndet mellan ringmurens

inre kanter på längden på längden är 33 m 40 cm, på bredden 27 m 10 cm. Själftva ringmurens bredd är 1 m höjden 30 å 40 cm. Ringmuren är till det mesta torf och mossbelupen; de stenar man däraf urskiljer tyktes vara af ungef. mskohufvuds storlek. På södra långsidan var ringmuren på ett afstånd af 1 m 60 cm afbruten, så man med skäl kan antaga att ingången varit därstädes. Hvar själftva kyrkan varit placerad kunde ingen närmare visa, dock urskilde man midt emot ingången (denna är ej i midten utan något ostvart åt sidan) inom ringmuren randen af en litet öfver jorden framskjutande torf öfvervuxen stensättning, som kunnat tjäna till grund för en byggnad; denna kunde man dock ej urskilja i sin helhet, endast något som liknade ett hörn. Då jordytan rubbades vid denna rand framkom brända ben och kolsmulor, litet djupare obrändt bland annat en något så när hel skal- le, så det tyktes som brand öfvergått stället. På ett annat ställe uppkastades en mindre grop till 60 cm djup där en spetsig sten stack fram liksom till märke (dylika syntes flere). Vid gräfningar framkom ganska mycket obrändt ben; kol eller brändt ben syntes ej till.- De uppgräfdä groparna fylldes åter. - Om kyrkan träffats af någon brand eller annan olycks händelse kände ingen, utan det antogs för tro- ligt att kyrkan flyttades på ett lämpligare ställe, och hvad af den gamla kunde begagnas användes vid uppförandet af den nya.

V

De kulturföremål och fornfynd jag lyckades öfverkomma äro följande:

Ett skåp i Hiitis skär som finnes på Stor Ers i Högsåra.

Antages ha kommit till släkten under 1788 års krig; något "krono" eller annat fartygs befälhafvare hade gifvit det för lotspenningar. (Bild)

Skåpets innanmäte består af två eller tre hyllor, någon låda sades ha funnits i tiden däri till ofvan fotställningen fans tvänne lådor. Färgen var svart och oljträdfärgad, sålunda att det ofvan dörrarna var svart; dörrarna äro massiva och försedda med skärningar, hvarvid de slutta upphöjningarna äro oljgula och kanterna försedda med rundladt krusade, svart färgade elfenbens (?) prydnader.

Sades att i Bolax på Vesterstuga skulle finnas ungefär ett likadant.

En byrå på Vestergård i Kimito Degerdal, försedd med toilet, samt en skrifskifva, som kan dragas ut vid behof, för öfrigt prydd med panel arbeten (Bild).

En spegel på Mellängård i Hiitis, Holma by, som sades härstamma från Sveaborg. Husbonden på nämnda gård hade tillhandlat sig denna under sista ofredliga tid (1854) af en gammal gumma. - Glaset var tjukt, men spräkt och till en del bortfallen, rundtom försedt med ornament skärningar.(Bild).

Ett träd stop af ett torpar folk på Vänö. Det sades ha bevarats inom släkten och ansågs vara en 200 år gammalt, samt begagnats i tiden vid högtidliga tillfällen, såsom bröllop etc.

Tvänne silfver skedar på Pellas i Vänö med bild på skaftändan, samt i skedbottnet. (Bild)

Ett koppar smycke hittadt i Hiitis kyrklandet; troligen från ett svärdfäste.

En järn dörr på Vestergård i Kimito Mainiemiby förfärdigad af järnplåtar, fastnitade vid hvarandra samt försedt

med ett aflångt kors af järn öfver hela dörren; äfven gångjärnen äro utsträckt öfver hela dörren.

Så kallade dala klockor äro ganska vanliga i Kimito och Hiitis, både sådana, som äro ursprungliga och sådana som antingen helt och hållet eller delvis blifvit gjorda med dem som förebild. (Bild)

I Hiitis Kakskjela sades finnas på ett torp en klocka, hvori äfven urväcket var af träd; klockan hade dock ej mera varit i gång.

En annan, dock ej med träd urväck, i Dragsfjärd, Stusnäs på Andersons torp, gjord af en smed Vaksam i Sunnanå och "gamblare" än från en gammal gunnas farfars tider. (Bild) - Af i kyrkorna befintliga föremål är att nämnas, i Hiitis; en metall korsfäst kristusbild; en gammal altartaf-la, som nu är stäld i sakristian; taflan är utförd i olja på träd, afbildande nattvardens instiftelse; lärjungarna sitta omkring ett rundtbord, Kristus i baksätet med en bågare i handen samt Johannes hvilande emot honom; nästan midt emot på andra sidan om bordet synes Judas med en penning pung i handen. På bordet är afbildat tvänne ljusstakar med ljus i, en kanna, ett fat med ett lam på, samt ett bröd. - Ingen påskrift ej - håller något åratal kan upptäckas däri, hvarken framtill eller baktill.

Tvänne taflor finnas i kyrkan förutom den nya Altartaflan och äro placerade på hvardera sidan om denna. Äfver dessa utförda i olja den ena på träd, den andra på duk ock afbildade Kristus på korset. Den förra är ungef. 90 cm hög och 45 bred, är groft tillhyflad och bär öfverst inskriptionen "Schäppär Henrich Andreassohn wir varen in was-ser nohtt gott zu ehren gegeben", under står: "Schäpper Ma-

reus Erichsoni. Fron Hitis byen anno 1678. - Tyskar, som varit i sjönöd, sägas ha gifvit denna. Den andra taflan är större och något illa medfaren. I kyrkans ägo finnes äfven ett fregatt krigsskepp af år 1788, som fått vika såsom kyrkans prydnad, för ett tidsenligare. - I Dragsfjärd: en gammal drag orgel, redan bortflyttad från kyrkan.

Från förhistoriska tiden en sten med inborrade, runda släta gropar, utan någon inbördes ordning; groparne äro till antalet femton, 5 st. rundliga 8 cm i diameter 4 á 5 höga; de öfriga 5 cm i diameter samt grunda. Själftva stenens längd är 78 cm, bredd 50, ytan för groparna 35 cm; stenens art är vanlig grå sten. Denna hade blifvit funnen på en kulle i en "naga", kringvuxen af tallskog. Äfven andra stenar hade funnits i närheten af vanligt slag, men någon ordning hade upphittaren ej kunnat konstatera ibland dem. Stenen förvaras i Berga by i Kimito på Vestergårds gårds plan, hvilken gårds husbonde också hittat stenen. (Bild).

Tvänne tväryxor af sten, den ena funnen i Ytterölmoss (Dragsfjärd) på rusthållets ägor vid upphöjningen af en äng, belägen vid Bösviken. Fyndet gjordes för ungefär 19 år sedan af en torpare K. J. Sjöblom. Enligt hans utsago hade fyndet varit på ungef. 7 tums djup i jorden, 2 aln, kanske drygare, ofvan vatten ytan, och ungef. 50 famnar ifrån sjön.

Den andra tväryxan är funnen antingen i Hiitis eller Willkärr (Kimito). Biten af ett stenredskap är funnen vid Ansvidja torp underlydande Kråkvik i Dragsfjärd.

Utom dessa som hamnade i min ägo har upphittats någ-

ra stenredskap och hvilka antagligen ej kommit i några samlingar.

Dessa äro funna en i "Långvik (Kimito) eller "Dragsfjärd, en i Östermark. (Kimito), enligt beskrifning en båtformig hammaryxa, en i Dragsfjärd, fingers lång och slipad på brett i hvardera ändan, en i Dalkarby, " tre kantig, glatt slipad ungefär 5 tum lång" (" blifvit slut för langosen") en i Tollsnäs (Kimito) skogen från en "bärgskarv", liksom ett prässjärn slipadt på brett å ena ändan".

Andra fynd, en spjutspets hittad på backen vid Dragsfjärd prästgård.

en örring af guld upphittad vid dikning af en torpare Lindholm i Genböle;

en yxa af egendomlig form, upphittad af byggmästar Lindholm vid kyrksundet i Böle. Yxan hade varit något kvarter i jorden under en sten. Enligt upphittarens påståen- de hade vid ögat i yxan varit tvänne utstående uddar, liksom till ändamål att uppvrída spikar därmed men hade bortfallit;

en annan yxa hade hittats i Rövik af ägarn till Träskbäck torp G. Genman men är af nutida form; yxan hade varit vid ett kvarters djup i kärrjord; I Öllmoss på torparen Sjöbloms ägor, har hittats ett hyfvelbett, ursprungligen slipadt på spets, nu litet rundadt. en bösspipa funnen af en rysk löjtnant Averkjeff i Hiitis skär.

På Kråkvik ägor nära Ansvidja torp vid uppodlandet af ett kärr hade upphittats en båt. Denna hade påträffats vid ungefär " 3 alns " djup i kärret, men hade blifvit afbruten af upphittarene, innan de märkt att det var något annat än ett träd. Båten kan antagas ha varit 4 m lång och

60 cm bred, samt förfärdigad af tvänne stora urholkade träd, som hopfogats vid hvarandra med tvänne trädklabbar, som på tvären i hvardera ändan af båten voro fastnitade med trädpluggar i hvardera båt delarne, och sammanhöllö dessa, dessutom till att gifva mera stadga tvänne 6 cm breda och ungefär 2 cm tjocka träd bitar instuckna i kanten af bottnet till hvardera båthalfvan. Någon af smalning kunde ej märkas åt någondera ändan, så för och akter torde ha varit likadana; dessas form kan dock ej mera säkert bestämmas, då öfversta delen är bortfrätt eller bruten; sidorna äro endast 6 cm höga och tjocka; det brutna i fören är 24 cm långt.- Jorden på det "3 aln" djupet, som blifvit bortbränd och uttorkad hade utgjorts af flere hvarf trädstubbar, af hvilka det understa varit björk. Samma fall äfven annorstädes i Kimito, där dylik odling skett. -

Delar af farkoster har påträffats i Mölnkärr i Rosendal; i Tappo norrskogarna stäfvar till fartyg af vedafartygs storlek; Norr om Genböle, 1/8 mil från sjön vrangbitar, hvaraf stället kallas ankarkärrena; mellan Böle och Västankärr från ett sankt ställe "Fördärfvet" fartygsdelar af ek; vid Storbärgen nära Ansvidja torp underlydande Kråkvik sades i tiden ha funnits ett fartygsvrak.

Af äldre litteratur förärades af pastor Hannes Borg i Dragsfjärd endel af ett gammalt arbete, som han tillfälligtvis bekommit; arbetet torde hetat: Uttagh aff kyrkiones Historia, den ifrågavarande delen: Then XII-XV centuria. Någon ledning i bedömandet af arbetets ålder torde gifva pag 696, mellersta stycket.

På Ansvidja torp i Dragsfjärd fans en "Huus Postilla" af Mollerus Superintendent i Görlizs, till svenskan "stæld" af

Schroderus, transl. regius år 1675.

Pellas husvärd i Hiitis, Vänö ägde en bok med titel: Tankar om Evigheten. Den andeliga Italiänarens Gudeliga Betraktelser om Själens, kroppens Paradisets eller Himmelens och Helvetets Evighet, försvenskade af Petro Brask. L. Gotho i Stockholm. Trykte af Niclas Wankijf kongl. Booktr. Med egen kostnad år 1685.

Plåtar fans här och där någon, mindre mynt ganska mycket, men jämförelsevis från senare tider. Plåtarna ville ingen blifva af med, af det mindre myntet löste jag in de äldsta jag påträffade; ofta till stordel därför att befolkningen skulle finna intresse af att bevara gammalt, som de möjligen kunde komma öfver.

De erhållna kulturföremålen eller fornyfunden äro ej talrika, men den dåliga skörden får sin förklaring i det förhållandet att dessa trakter öfvergåts af flerehanda samlare. Oftast fick jag till svar på mina frågor efter forn saker: "inga har vi mera toko saker" med ett besvärat tonfall, samt att "alla somrar går här sådana som fråga efter gamla saker". Bland uppsamlare nämnas studenter och Judar - Att ifrån dessa trakter erhållits ett fåtal stenredskap förorsakas också däraf, att ibland befolkningen finnes så vidskepliga, att de förtärt och förtära sådana såsom pulveriserade till botande af sjukdomar.
